

Прирачник за набљудување и унапредување на учеството на жените на избори

ПРИРАЧНИК ЗА НАБЉУДУВАЊЕ И УНАПРЕДУВАЊЕ НА УЧЕСТВОТО НА ЖЕНИТЕ НА ИЗБОРИ

Овој документ беше првично објавен од Канцеларијата на ОБСЕ за демократски институции и човекови права на англиски јазик во 2023 година како „Прирачник за набљудување и унапредување на учеството на жените на избори“. Овој Прирачник за набљудување и унапредување на учеството на жените на избори е превод, подготвен и објавен од проектот „Поддршка на изборната реформа во Западен Балкан“, финансиран од Европската Унија и со финансиска поддршка од Австриската агенција за развој. Во случај на недоследности, ве молиме погледнете ја оригиналната англиска верзија. За повеќе информации за проектот и за пристап до библиотеката на проектот, посетете ја: <http://www.osce.org/odihr/wb>

Финансирано од
Европската Унија

Со
финансиска
поддршка од

Австриска
Development
Agency

Прирачник за набљудување и унапредување на учеството на жените на избори

Објавено од Канцеларијата на ОБСЕ за демократски институции и човекови права (ОДИХР)

Miodowa 10
00-557 Варшава
Полска

www.osce.org/odihr

© OSCE/ODIHR 2023

ISBN 978-92-9271-181-8

Сите права се задржани. Содржината на оваа публикација може слободно да се користи и да се копира за образовни и други некомерцијални цели, под услов при секоја репродукција да се наведе ОДИХР како нејзин извор.

Дизајн: Филип Андроник

Илустрација на насловна страна: Филип Андроник

СОДРЖИНА

Вовед	9
А. Целта на овој прирачник	9
Б. Како да го користите прирачникот	11
Поглавје 1 Релевантни заложби на ОБСЕ и други меѓународни обврски и стандарди	13
А. Заложби на ОБСЕ	13
Б. Меѓународни обврски и стандарди	16
В. Регионални обврски и стандарди	21
Г. Други меѓународни инструменти	23
Поглавје 2 Области на фокус на активностите на набљудување на изборите на ОДИХР	25
А. Позадина и контекст	25
Б. Правна рамка	29
В. Изборни системи и поврзани елементи	32
Г. Изборна администрација	39
Д. Регистрација на гласачи	42
Ѓ. Номинација и регистрација на кандидати	46
Е. Кампања	50
Ж. Финансирање кампања	55

З. Медиуми	58
С. Решавање изборни спорови	62
И. Денот на изборите	64
Поглавје 3 Насилство врз жените на избори	68
Поглавје 4 Учество на помалку застапените групи	75
Поглавје 5 Улогата на мисиите и набљудувачите на ОДИХР	82
А. Мисија за проценка на потребите	82
Б. Активности за набљудување избори	87
В. Изготвување препораки поврзани со родот	93
Г. Спроведување на изборните препораки од родова перспектива	94
АНЕКС А Избрани меѓународни стандарди	97
АНЕКС Б Дополнителни корисни ресурси	105

ПРЕДГОВОР

Балансираното учество на жените и мажите на избори и во изборните процеси е основен услов за општествата што се засновани врз правда и демократија. Правото на граѓаните да гласаат и да се кандидираат за политичка или јавна функција без дискриминација врз основа на пол е долгогодишна заложба на земјите членки на ОБСЕ; остварувањето на оваа заложба претпоставува спроведување на постојните обврски и стандарди, како и на политиките за поддршка заради постигнување паритет. Меѓутоа, иако постои значително зголемување на процентот на жени на избрани функции – со просек од 25 проценти од местата во парламентите во светот и 26,1 процент во регионот на ОБСЕ – ова е помалку од целта од 30 проценти пропишана со Пекиншката декларација.¹

На меѓународно ниво, достапни се бројни правно обврзувачки инструменти и други алатки со помош на кои јурисдикциите можат да го унапредат учеството на жените на избори, вклучително и како гласачи, кандидати и претставници на изборните органи. Помеѓу нив, вреди да се наведе Меѓународната конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените (ЦЕДАВ), која бара од земјите членки „да ги преземат сите соодветни мерки за елиминација на дискриминацијата врз жените во политичкиот и јавниот живот на земјата“ вклучително и преку воспоставување привремена посебни мерки, кои ќе бидат прекинати кога ќе се постигнат целите на еднакви можности и третман.

Истовремено, решавањето на прашањето на еднаквоста помеѓу жените и мажите преку правни канали (*de jure*) може да не е доволно,

1 Види интернет страница на Интерпарламентарната унија (последно пристапена на 19 септември 2022 година), светски просек за 2019 година, <<http://archive.ipu.org/wmn-e/world.htm>>.

и може да бидат оправдани други практични мерки за подобрување на *де факто* состојбата. Бидејќи изборите се една од главните рути за влез на жените во политиката, важно е сите изборни процеси соодветно да ги земаат предвид потребите на оваа недоволно застапена група. Тоа се однесува на изборот на изборниот систем, процедурите за регистрација на гласачи и кандидати, составот на изборната администрација, правилата и практиките на водење кампања, како и соодветното финансирање, начините на гласање, и други аспекти.

Канцеларијата на ОБСЕ за демократски институции и човекови права (ОДИХР) изготви систематска и сеопфатна методологија за набљудување избори. Иако нема големи промени во методологијата на ОДИХР за проценка на учеството на жените на избори од објавувањето на првиот прирачник во 2004 година, ова второ издание се надворзува на искуството стекнато во текот на три децении на набљудување на вклученоста на жените во изборните процеси. Прирачникот го зема предвид правото на ЕУ поврзано со родот, предизвиците за набљудување на оваа тематска област, како и севкупните напори на ОДИХР за унапредување на учеството на жените во јавниот живот. Со него се истражуваат нови области на потенцијален интерес за набљудувачите на ОДИХР, како што е вклучувањето на лицата со попреченост, националните малцинства и младите, предизвиците поврзани со финансирањето на изборните кампањи, и дискриминацијата или насилството врз жените кандидати, вклучително и на социјалните мрежи.

Уверен сум дека овој прирачник дополнително ќе ја подобри нашата методологија за набљудување избори и, конечно, ќе помогне во унапредувањето на правата на жените гласачи, кандидати и членови на изборната администрација. ОДИХР изразува благодарност за важниот придонес на сите експерти и организации кои дадоа повратни информации во различни фази од подготовката на овој прирачник.

Матео Мекачи
Директор на ОДИХР

ЛИСТА НА КРАТЕНКИ

АМГ	Алтернативни методи на гласање
АНИ	Активност за набљудување избори
ВРЛ	Внатрешно раселено лице
ГО	Граѓанска организација
ГРЕВИО	Група на експерти за акција против насилството врз жените и семејното насилство
ГТ	Главен тим
ДН	Долгорочни набљудувачи
ДП	Декларација за принципи
ЕКЧП	Европска конвенција за човекови права
ЕСЧП	Европски суд за човекови права
ЗНД	Заедница на независни држави
ЗЧ на ОБСЕ	Земја членка на ОБСЕ
ЗШМ	Заменик шеф на мисија
ИО	Изборен орган
ИПУ	Интерпарламентарна унија
ИФЕС	Меѓународна фондација за изборни системи
КН	Краткорочни набљудувачи

КПЛП	Конвенција за правата на лицата со попреченост
МНИ	Мисија за набљудување избори
МПИ	Мисија за проценка на изборите
МПППП	Меѓународен пакт за граѓански и политички права
МПП	Мисија за проценка на потребите
НВО	Невладина организација
НДИ	Национален демократски институт
НЖИ	Насилство врз жените на избори
ОБСЕ	Организација за безбедност и соработка во Европа
ОДИХР	Канцеларија за демократски институции и човекови права
ОН	Обединети нации
РИС	Решавање изборни спорови
РКЗНМ	Рамковна конвенција за заштита на националните малцинства
СДИ	Совет за демократски избори
ТНИ	Тим за набљудување на изборите
УНДП	Програма за развој на Обединетите нации
ХЦР	Комитет за човекови права на Обединетите нации
ЦЕДАВ	Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација
ЦОР	Цели за одржлив развој

ВОВЕД

А. ЦЕЛТА НА ОВОЈ ПРИРАЧНИК

Како дел од сеопфатната методологија за набљудување на изборите, второто издание на Прирачникот за набљудување и унапредување на учеството на жените на избори се надоврзува на првото издание објавено во 2004 година и дополнително ја разработува методологијата на ОДИХР за оценка и издавање препораки за учество на жените на избори. Покрај тоа што дава насоки за активностите за набљудување на изборите (АНИ) на ОДИХР, прирачникот може да помогне во информирањето на земјите членки – нивните изборни органи, политичките партии, гласачите, кандидатите, медиумите и граѓанското општество – за заложбите на ОБСЕ и други меѓународни и регионални стандарди и добри практики за учеството на жените на избори. Тој се надоврзува на искуството стекнато во текот на речиси три децении на набљудување на изборите и ги зема предвид активностите на земјите членки и ОДИХР за унапредување на учеството на жените во политичкиот живот, вклучително и преку избори.²

ОДИХР редовно ја прегледува и усовршува својата методологија за набљудување избори, во согласност со задачите на земјите членки на ОБСЕ.³ Ова ново издание ги зема предвид актуелните

2 Види, на пример, известување од регионалната конференција на ОДИХР од 2019 година за „Разгледување на изборните препораки на ОДИХР од родова перспектива“, Сараево, 10 октомври 2019 година, <<https://www.osce.org/odihr/elections/435158>>, дел од проектот на ОДИХР за Поддршка на изборите во Западен Балкан, <<https://www.osce.org/odihr/support-to-elections-in-western-balkans>>.

3 По налог на земјите членки на ОБСЕ (Одлука 19/06 на Министерскиот совет), оваа публикација е подготвена врз основа на вонбуџетските придонеси на земјите членки на ОБСЕ.

прашања, како и новите стандарди и добри практики.⁴ Тие вклучуваат, помеѓу другото, случувања поврзани со политички недоволно застапените групи (вклучувајќи ги лицата со попреченост, националните малцинства и младите), финансирањето кампањи, насилството врз жените на избори (НЖЕ), алтернативните методи на гласање и влијанието на онлајн медиумите и социјалните мрежи.⁵ Исто така, зголемен е и фокусот на прашања што треба да се разгледуваат во текот на Мисиите за проценка на потребите на ОДИХР (МПП) што го препорачуваат и видот на активност за набљудување на изборите и последователните активности за поддршка на спроведувањето на препораките за набљудување на изборите.

Овој прирачник, како и првото издание, го задржува фокусот на учеството на жените на избори бидејќи жените и понатаму се недоволно застапени во изборните процеси низ целиот регион на ОБСЕ, а различни меѓународни инструменти содржат експлицитни одредби за подобрување на ситуацијата (види следно поглавје). Други прашања поврзани со родовата категоризација, како што се родовиот идентитет и сексуалната разновидност, исто така се наведени во прирачникот како дел од пошироките прашања поврзани со инклузивноста на изборните процеси, иако не на исцрпен начин.⁶

- 4 Вклучувајќи ги и последните заложби на ОБСЕ, како што се одлуките на Министерскиот совет на ОБСЕ за учество на жените во политичкиот и јавниот живот (Атина, 2009 година), <<https://www.osce.org/mc/40710>>, за безбедноста на новинарите (Рим, 2018 година), <<https://www.osce.org/chairmanship/406538>>, за спречување и борба против насилството врз жените (Рим, 2018 година), <<https://www.osce.org/chairmanship/406019>>.
- 5 Некои случувања се вклучени и во други публикации на ОДИХР. На пример, „Прирачникот за набљудување на финансирањето на изборните кампањи“, 21 јануари 2015 година, <<https://www.osce.org/odhr/elections/135516>>, „Прирачникот за спроведување на изборните препораки“, 6 јуни 2016 година, <<https://www.osce.org/odhr/elections/244941>>, „Насоките за давателите на услуги за јавна безбедност на избори“, 12 септември 2017 година, <<https://www.osce.org/odhr/elections/339581>>, и „Прирачникот за набљудување на решавањето изборни спорови“, 17 септември 2019 година <<https://www.osce.org/odhr/elections/429566>>, посветуваат посебно внимание на родовиот мониторинг преку посебни поглавја за учеството на жените. Види го и претстојниот инструмент на ОДИХР од 2022 година за борба против насилството врз жените во политиката.
- 6 Според поимникот на ОБСЕ за родови термини, <<https://www.osce.org/gender/26397>>, „Родот е поим што се користи да се опишат општествено

Б. КАКО ДА ГО КОРИСТИТЕ ПРИРАЧНИКОТ

Прирачникот беше дизајниран како работна алатка првенствено да им помогне на АНИ на ОДИХР во проценката на учеството на жените на избори, во изготвувањето препораки за подобрување на нивната застапеност и за унапредување на родовата еднаквост.⁷ Во него се вклучени точки за истражување на различни аспекти на учеството на жените во изборниот процес. Листите на прашања што треба да ги истражат АНИ се индикативни, покажуваат различни области на интерес и различно ќе се применуваат во согласност со специфичниот контекст. Тие не се исцрпни и не треба да ги спречат АНИ да испитуваат други прашања кои би можеле да се појават.

Поглавјето 1 дава преглед на заложбите на ОБСЕ и други меѓународни и регионални обврски и стандарди, вклучувајќи ја Конвенцијата на ОН за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените (ЦЕДАВ). Поглавјето 2 ги разгледува можните предизвици за учеството на жените во сите фази на изборните процеси. Ова ги вклучува правната рамка и изборниот систем, изборната администрација, регистрацијата на гласачи и кандидати, механизмите за гласање, кампањата и нејзиното финансирање, медиумите, решавањето изборни спорови (РИС) и процедурите на денот на изборите.

Поглавјето 3 го разгледува насилството врз жените на избори. Поглавјето 4 го разгледува вклучувањето и учеството на жените од помалку застапените групи, вклучувајќи ги жените со попреченост, младите и малцинствата, и ги разгледува прашањата поврзани со родовиот идентитет.

конструирани улоги за жените и мажите. Родот е стекнат идентитет што се учи, се менува со текот на времето и силно варира во и помеѓу културите.“

7 Декларацијата за принципите (ДП) за меѓународно набљудување на изборите од 2005 година, <<https://www.osce.org/odihr/elections/215556>>, наведува дека набљудувачите имаат одговорност „да испитаат дали постои дискриминација или други пречки што би можеле да го попречат учеството во изборните процеси.“

Поглавјето 5 ги опфаќа МПП, кои го утврдуваат опсегот и форматот на активностите за набљудување на изборите, како и улогите на краткорочните и долгорочните набљудувачи (КН и ДН) и изготвувањето препораки поврзани со родот. Тоа исто така ги разработува постизборните активности за поддршка на земјите во спроведувањето на изборните оценки и препораките на ОДИХР од родова перспектива. Анексите содржат извадоци од главните меѓународни и регионални инструменти поврзани со родот и збирка на корисни ресурси.

ПОГЛАВЈЕ 1 РЕЛЕВАНТНИ ЗАЛОЖБИ НА ОБСЕ И ДРУГИ МЕЃУНАРОДНИ ОБВРСКИ И СТАНДАРДИ

А. ЗАЛОЖБИ НА ОБСЕ

Во рамките на ОБСЕ, заложбите за еднаков пристап до политички права се првенствено содржани во Копенхашкиот документ од 1990 година.⁸ Конкретно, во став 5.9, земјите членки се обврзуваат „да забранат каква било дискриминација и да им гарантираат на сите лица еднаква и ефективна заштита од дискриминација врз која било основа.“ Во став 7.5, земјите членки се обврзуваат „да го почитуваат правото на граѓаните да се кандидираат за политичка или јавна функција, поединечно или како претставници на политички партии или организации, без дискриминација“. Поопшто, во став 40, земјите членки „јасно и недвосмислено ја осудуваат [...] дискриминацијата врз кого било...“ Во тој контекст, тие „го признаваат правото на поединецот на ефективни правни лекови и настојуваат да го признаат, во согласност со националното законодавство, правото на заинтересираните лица и групи да поднесат и поддржат жалби против акти на дискриминација“ (40.5).

Копенхашкиот документ понатаму ги повикува земјите членки да размислат за „придржување, доколку сè уште не го сториле тоа, до

8 Документ од состанокот во Копенхаген на Конференцијата за човековата димензија на ОБСЕ, 1990 година. Текстот од овој и други документи на ОБСЕ се достапни на интернет страницата на ОДИХР: <www.osce.org/odihhr>.

меѓународните инструменти што се занимаваат со проблемот на дискриминација и да осигурат целосна усогласеност со обврските содржани во нив, вклучително и оние поврзани со поднесувањето периодични извештаи“ (40.6), како и да ги прифатат „оние меѓународни механизми што им овозможуваат на земјите и поединците да ги изнесат комуникациите поврзани со дискриминација пред меѓународните тела“ (40.7).

Заложбите на ОБСЕ за еднаквост помеѓу жените и мажите се исто така вклучени во Московскиот документ од 1991 година и во Повелбата за европска безбедност од 1999 година, кои ги обврзуваат земјите членки да промовираат еднаквост помеѓу жените и мажите на сите нивоа.⁹ Став 40 од Московскиот документ ги повикува земјите членки да признаат дека „целосната и вистинска еднаквост помеѓу мажите и жените е основен аспект на праведно и демократско општество засновано врз владеењето на правото“.¹⁰ Со него исто така се охрабруваат земјите членки да ја почитуваат Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените (ЦЕДАВ). Понатаму, став 23 од Повелбата за европска безбедност ги обврзува земјите членки да ја вклучат еднаквоста помеѓу мажите и жените во политиките, на државно ниво и во рамките на ОБСЕ.

Во последните неколку децении, постои зголемен организациски фокус на справувањето со дискриминацијата и на специфичните потреби поврзани со учеството на жените на избори. Во овој поглед, Одлуката бр. 7/09 на Министерскиот совет на ОБСЕ за учество на жените во политичкиот и јавниот живот ги повикува земјите членки „да разгледаат законски мерки за да се олесни рамномерното учество на жените во политичкиот и јавниот живот“.¹¹ Одлуката на Министерскиот совет за спречување и борба против

9 Повелба за европска безбедност од 1999 година, <<https://www.osce.org/files/f/documents/4/2/17502.pdf>>.

10 Московски документ на ОБСЕ од 1991 година, <<https://www.osce.org/files/f/documents/2/3/14310.pdf>>.

11 Одлука бр. 7/09 на Министерскиот совет, <<https://www.osce.org/files/f/documents/2/a/40710.pdf>>.

насилството врз жените бр. 4/18 ги повикува земјите членки „да ги поттикнат сите релевантни чинители...да придонесат за спречување и борба против сите форми на насилство врз жените, вклучително и оние кои се занимаваат со професионални активности со јавна изложеност и/или во интерес на општеството“.¹² Во одлуката на Министерскиот совет бр. 3/18 за безбедноста на новинарите со која се признава „клучната улога на новинарите во известувањето за изборите“, се забележуваат „посебните ризици со кои се соочуваат жените новинарки во врска со нивната работа, вклучително и преку дигиталните технологии“.¹³

Во однос на одредени групи, Акцискиот план на ОБСЕ од 2003 година за подобрување на состојбата на Ромите и Синтите во регионот на ОБСЕ ги поттикнува земјите членки „да преземат мерки за гарантирање еднакви избирачки права на жените, вклучително и преку спроведување на забраните за таканареченото „семејно гласање“ и „да го промовираат учеството на Ромките во јавниот и политички живот“.¹⁴

Акцискиот план на ОБСЕ за унапредување на родовата еднаквост од 2004 година изречно му даде мандат на Одделот за избори на ОДИХР „да го следи и да известува за политичкото учество на жените во изборните процеси“.¹⁵ Исто така, во него се забележува дека „кога е можно, ОДИХР ќе нарача и објави извештаи во кои посебно се анализира состојбата на жените во изборните процеси. Дополнително, институциите и мисиите ќе поттикнуваат родово балансирано известување...поврзано со спроведувањето на заложбите на ОБСЕ за родова еднаквост“. Други одлуки на Министерскиот совет

12 Одлука бр. 4/18 на Министерскиот совет, <<https://www.osce.org/files/f/documents/e/e/406019.pdf>>.

13 Одлука бр. 3/18 на Министерскиот совет, <<https://www.osce.org/files/mcdec0003%20safety%20of%20journalists%20en.pdf>>.

14 Акциски план за подобрување на состојбата на Ромите и Синтите во регионот на ОБСЕ, ОБСЕ, 27 ноември 2002 година, <<http://www.osce.org/odihr/17554>>.

15 Одлука бр. 14/04 на Министерскиот совет, ОБСЕ, 7 декември 2004 година, <<https://www.osce.org/mc/23295>>.

ги повикуваат земјите членки да обезбедат еднакви права на жените и мажите и да се справат со дискриминацијата.¹⁶

Б. МЕЃУНАРОДНИ ОБВРСКИ И СТАНДАРДИ

Член 3 од Меѓународниот пакт за граѓански и политички права (МПГПП) го пропишува „еднаквото право на мажите и жените на уживање на сите граѓански и политички права наведени во Пактот, вклучувајќи го и член 25 за правото на глас и правото да се биде избран.¹⁷ Во 2000 година, телото за следење на договорите, Комитетот за човекови права на Обединетите нации (КЧП), објави авторитативно толкување на член 3, во својот Општ коментар 28. Во него се забележува дека „[Д]искриминацијата врз жените е често испреплетена со дискриминацијата врз други основи како што се раса, боја, јазик, религија, политичко или друго мислење, национално или социјално потекло, имот, раѓање или друг статус“ и ги повикува потписничките на договорите „не само да усвојат мерки за заштита, туку и позитивни мерки во сите области за да се постигне ефективно и еднакво зајакнување на жените.“¹⁸ Тој исто така ги охрабрува

16 Во Мадридскиот документ од 1983 година, <<https://www.osce.org/mc/40871>>, земјите членки ја истакнаа „важноста од обезбедувањето еднакви права на мажите и жените“ и се согласија „да ги преземат сите дејствија неопходни за промовирање на подеднакво ефективно учество на жените и мажите во политичкиот, економскиот и културниот живот.“ Во Виенскиот документ од 1989 година <<https://www.osce.org/mc/40881>>, тие ја потврдија „нивната решеност да обезбедат еднакви права на мажите и жените“ и ветија „дека ќе ги преземат сите неопходни мерки, вклучително и законодавни мерки за промовирање подеднакво ефективно учество на мажите и жените во политичкиот [...] живот“. Одлуката бр. 13/06 на Министерскиот совет, 6 декември 2006 година, <<https://www.osce.org/mc/23114>> за борба против нетолеранција и дискриминација и за промовирање меѓусебно почитување и разбирање ја признава важноста на еднаквите можности за ефективно учество во демократски општества и го осудува дискриминаторскиот јавен дискурс. Со неа се охрабруваат земјите членки „да промовираат политики што се насочени кон еднакви можности, права, пристап до правда и јавни услуги, и да поттикнуваат дијалог и ефективно учество.“

17 Види го целосниот текст на МПГПП на: <<https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx>>. Од 4 октомври 2022 година, 173 земји од целиот свет, вклучително 56 земји членки на ОБСЕ се страни на договорот, <<https://indicators.ohchr.org>>.

18 Види Општ коментар 28 на ОХЦХР на ОН, 29 март 2000 година, <https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/1_Global/>

потписничките „да го преиспитаат своето законодавство и своите практики и да преземат водство во спроведувањето на сите неопходни мерки за елиминација на дискриминацијата врз жените на сите полиња, на пример, со забрана на дискриминацијата [...] во сите области како што се [...] политички активности.“

Сепак, досега најсеопфатниот инструмент за унапредување на жените е Меѓународната конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените (ЦЕДАВ).¹⁹ ЦЕДАВ има многу широка примена, со 189 земји страни кон конвенцијата, и две земји кои ја потпишаа, но не ја ратификуваа до моментот на пишувањето.²⁰ Договорот ги обврзува потписничките да ги осудат и елиминираат сите форми на дискриминација, вклучително и во врска со уживањето на политичките права (член 2).

Политичките права се изречно опфатени во член 7 од ЦЕДАВ. Со него се бара од земјите страни на договорот „да ги преземат сите соодветни мерки за елиминација на дискриминацијата врз жените во политичкиот и јавниот живот на земјата“. Понатаму, се појаснува дека земјите страни „ќе им го обезбедат на жените, под еднакви услови со мажите, правото: (а) Да гласаат на сите избори и јавни референдуми и да бидат подобни за избор во сите јавно избрани тела; (б) Да учествуваат во формулирањето на владината политика и во нејзиното спроведување, и да вршат јавна должност и да ги извршуваат сите јавни функции на сите нивоа на власт; (в) Да учествуваат во невладини организации и здруженија што се занимаваат со јавниот и политичкиот живот на земјата.“

Така, член 7 содржи силни обврски преку упатувањето до потписничките што ги преземаат „сите соодветни мерки“ за „елиминирање“ на дискриминацијата и „обезбедување“ учество под еднакви услови. Член 4 од ЦЕДАВ утврдува дека привремените посебни мерки за забрзување на *де факто* еднаквоста не треба да се

[CCPR_C_21_Rev-1_Add-10_6619_E.pdf](#).

19 Види целосен текст на ЦЕДАВ, <<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cedaw.aspx>>.

20 <<https://indicators.ohchr.org>>.

сметаат за дискриминаторски. Со него исто така се утврдува дека таквите мерки ќе бидат прекинати кога ќе се постигнат целите за еднакви можности и третман. Така, акцентот не е ставен само на правната еднаквост (*де јуре*), туку и на еднаквоста во праксата и во исходот (*де факто*).

Телото за следење на договорите, Комитетот за елиминација на дискриминацијата врз жените („Комитетот“) издаде авторитативни општи препораки со кои се толкуваат одредбите од договорот. Во 2004 година, беше издадена Општата препорака 25 за употребата на привремените посебни мерки, во која се наведува дека „не е доволно да се гарантира третман на жените што е идентичен со оној на мажите“ и дека земјите страни „треба да го оценат потенцијалното влијание на привремените посебни мерки во однос на конкретна цел во рамките на нивниот национален контекст и да ги усвојат оние привремени посебни мерки за кои сметаат дека се најсоодветни со цел да се забрза постигнувањето *де факто* или суштинска еднаквост на жените.“²¹

Претходно, во 1997 година, Комитетот ја објави Општата препорака 23 за политичкиот и јавниот живот. Во неа се наведува дека „Критичното прашање, нагласено во Пекиншката платформа за акција, е јазот помеѓу *де јуре* и *де факто*, или правото наспроти реалноста на учеството на жените во политиката и јавниот живот. Тие [член 7] права мора се уживаат и *де јуре* и *де факто*“ (Види и *Дополнителни меѓународни иницијативи* подолу).²²

Општата препорака 23 исто така утврдува дека владините тела треба да се консултираат и да ги инкорпорираат советите на групите кои широко ги застапуваат ставовите и интересите на жените и дека треба да постои еднаква застапеност на жените во

21 Види Општа препорака 25 на Генералното собрание на Обединетите нации, 18 декември 1979 година, <https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/INT_CEDAW_GEC_3733_E.pdf>.

22 Општа препорака 23 на ГСОН, ставови 16 и 18, 1997 година, <https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/INT_CEDAW_GEC_4736_E.pdf>.

формирањето на владината политика.²³ Се врши упатување и на земјите страни кои известуваат за статистички податоци што го покажуваат процентот на жени во однос на мажи кои уживаат политички права.²⁴ Општата препорака 23 потврдува дека сите гранки на државата се опфатени со договорот.²⁵ Понатаму, се наведува дека владите треба да ги охрабруваат политичките партии да усвојуваат ефективни мерки.²⁶

На жените со попреченост изречно се упатува во Конвенцијата за правата на лица со попреченост (КПЛП)²⁷ од 2008 година. Член 6 на-

- 23 Во Општата препорака 23, став 28 се забележува дека „Земјите страни треба да настојуваат да обезбедат именување на жените во владини советодавни тела врз еднаква основа со мажите и телата да ги земаат предвид, како што е соодветно, ставовите на репрезентативните женски групи. Основна одговорност на Владата е да поттикнува вакви иницијативи за водење и насочување на јавното мислење и промена на ставовите што ги дискриминираат жените или го обесхрабруваат учеството на жените во политичкиот и јавниот живот.“ Во став 46 исто така се забележува „Според член 7, став (б), во нив спаѓаат мерки што обезбедуваат (а) Еднаква застапеност на жените во формулирањето на владината политика.
- 24 Во Општата препорака 23 став 48 се забележува, „Кога известуваат според член 7, земјите страни треба ... (г) Да вклучат статистички податоци, разделени по пол, што го покажуваат процентот на жени во однос на мажи што ги уживаат овие права“.
- 25 Општа препорака 23, став 5, „Обврската наведена во член 7 се протега на сите области од јавниот и политичкиот живот и не е ограничена само на областите наведени во потставовите (а), (б) и (в). Политичкиот и јавниот живот на една земја е широк концепт. Тоа се однесува на вршењето на политичката власт, особено на вршењето на законодавната, судската, извршната и административната власт. Терминот ги опфаќа сите аспекти на јавната администрација и формулирањето и спроведувањето политики на меѓународно, национално, регионално и локално ниво.“
- 26 Општа препорака 23, став 5, „Член 7 ги обврзува земјите страни да ги преземат сите соодветни мерки за елиминирање на дискриминацијата врз жените во политичкиот и јавниот живот и да обезбедат дека тие уживаат еднаквост со мажите во политичкиот и јавниот живот... Концептот, исто така, вклучува многу аспекти од граѓанското општество, вклучително и јавните одбори и локалните совети и активностите на организациите како што се политичките партии, синдикатите, професионалните или индустриските здруженија, женските организации, организациите засновани на заедницата и други организации што се занимаваат со јавниот и политичкиот живот.“
- 27 Конвенција за правата на лицата со попреченост и Факултативен протокол, ОН, 2007 година, <www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>. Во времето на пишувањето, 182 земји се страни на договорот, види <<https://indicators.ohchr.org>>.

ведува дека „жените и девојчињата со попреченост се предмет на повеќекратна дискриминација, и дека во тој поглед земјите страни ќе преземат мерки за да обезбедат нивно целосно и еднакво уживање на сите човекови права и основни слободи“. Член 29 ги повикува земјите страни да им гарантираат на лицата со попреченост политички права и можност да ги уживаат врз еднаква основа со другите“. Особено, тие „треба да обезбедат дека лицата со попреченост можат ефективно и целосно да учествуваат во политичкиот и јавниот живот на еднаква основа со другите, директно или преку слободно избрани претставници, вклучувајќи го правото и можноста за лицата со попреченост да гласаат и да бидат избрани“.²⁸

Покрај правно обврзувачките договори, постојат голем број други договори што се политички убедливи и помагаат да се воспостават стандарди во однос на учество на жените на избори. На пример, Резолуцијата на Генералното собрание на Обединетите нации за жените и политичкото учество (66/130) од 2011 година повикува, помеѓу другите мерки, на обука за поттикнување на учеството и одржување средина на нулта толеранција за насилство врз жените функционерки и кандидатки.²⁹ Со неа исто така се повикуваат земјите „да го преиспитаат различното влијание на нивните изборни системи врз политичкото учество на жените и нивната застапеност во избраните тела и да ги приспособат или реформираат тие системи каде што е соодветно“. Иако изборот на изборно тело е прашање на суверенитет, се става акцент на разгледување на влијанието на изборните системи и нивниот технички дизајн и имплементација врз учеството на жените на избори.

28 За повеќе на оваа тема види „Прирачник за набљудување и унапредување на учеството на лицата со попреченост на изборите“, ОДИХР, 12 септември 2017 година, <<https://www.osce.org/odihr/elections/handbook-observing-people-with-disabilities>>.

29 Резолуција на Генералното собрание на Обединетите нации 66/130. Жените и политичкото учество, A/RES/66/130, 19 декември 2011 година, <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/466/62/PDF/N1146662.pdf?OpenElement>>.

V. РЕГИОНАЛНИ ОБВРСКИ И СТАНДАРДИ

Повеќето земји членки на ОБСЕ се исто така членки на Советот на Европа и, според тоа, обврзани со Европската конвенција за човекови права (ЕКЧП) и нејзините протоколи и судска пракса, како и со други необврзувачки инструменти. Член 14 од ЕКЧП и Протоколот 12 забрануваат дискриминација во однос на кое било право од Конвенцијата како и во однос на „уживањето на кое било право утврдено со закон“. Ова го вклучува правото на „слободни избори“ што е утврдени во член 13 од Протокол 1.³⁰

Постои скроман обем на судска пракса од Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП) за прашања поврзани со учеството на жените на избори. Иако се смета за недопустлив, во предметот *Staatkundig Gereformeerde Partij* против Холандија, ЕСЧП заведе став дека политичката партија што им забранува на жените да се кандидираат за јавна функција им ги ускратува на жените нивните основни човекови права, независно од длабоко вкоренетите верски убедувања *врз кои се засновани таквите постапки*.³¹

Во 2003 година, Комитетот на министри на Советот на Европа издаде препорака за унапредување на рамномерното учество на жените и мажите во политичкото и јавното одлучување, така што застапеноста на мажите и жените во кое било одлучувачко тело не смее да падне под 40 проценти.³² Со неа се поттикнува преземање „посебни мерки за стимулирање и поддршка на жените да учествуваат во политичкото одлучување“ и ги повикува земјите членки „да размислат за поставување цели, со временска рамка за реализација, следење и оценка на напредокот, и редовно известување за преземените мерки и постигнатиот напредок“. Иако

30 Европска конвенција за човекови права, Совет на Европа, <https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf>.

31 *Staatkundig Gereformeerde Partij* против Холандија, Европски суд за човекови права, 10 јули 2012 година, <<https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-112340%22%5D%7D>>.

32 Препорака на Советот на Европа Rec(2003)3 за рамномерно учество на жените и мажите во политичкото и јавното одлучување, 12 март 2003 година, <https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805e0848>.

оваа препорака не е правно обврзувачка, таа е авторитативна и убедлива.

Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилство врз жените и семејното насилство (исто така позната како Истанбулска конвенција) го дефинира насилството врз жените како „сите акти на родово засновано насилство коишто доведуваат или веројатно ќе доведат до физичка, сексуална, психичка или економска повреда или страдање на жените, вклучувајќи закани за такви акти, присила или произволно лишување од слобода, без оглед дали се случуваат во јавниот или приватниот живот“.³³ Групата на експерти за акција против насилството врз жените и семејното насилство (ГРЕВИО) ги следи законодавните и практичните мерки што се преземаат за спроведување на Конвенцијата од страна на земјите што го ратификувале договорот.³⁴ До денес, 34 земји членки на Советот на Европа, сите кои се земји членки на ОБСЕ, ја ратификувале Истанбулската конвенција.³⁵

Еден авторитативен извор на добра практика е Европската комисија за демократија преку правото на Советот на Европа (Венецијанска комисија).³⁶ Венецијанската комисија има издадено голем број општи и тематски извештаи за учеството на жените на избори и родовата еднаквост, и неколку правни мислења, заедно со ОДИХР, поврзани со изборното законодавство на поединечни држави.³⁷ Кодексот на добри практики за изборни прашања на

33 Договорот стапи на сила во 2014 година. Конвенција на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство (CETS No. 210), 2014 година, <<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/210>>.

34 Дополнително, во случаите кога е потребно делување за да се спречи сериозен, масивен или постојан образец на каков било акт на насилство опфатен со Конвенцијата, ГРЕВИО може да започне посебна истражна постапка

35 Потписнички на Истанбулската конвенција, <<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/210/signatures>>.

36 Членки на Венецијанската комисија, <<https://www.venice.coe.int>>.

37 Збирка на мислења и извештаи на Венецијанската комисија за родовата еднаквост, Венецијанска комисија, Стразбур, 13 јуни 2016 година, <[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2016)007-e)>, Нацрт збирка на мислења и извештаи на Венецијанската комисија за изборни системи и

Венецијанската комисија смета дека посебните мерки што имаат за цел да ја решат традиционално постоечката нерамнотежа во универзалната застапеност не се спротивни на начелото на еднакво право на глас.³⁸ Таквите мерки може да вклучуваат квоти, резервирани места за одредени групи и исклучоци од барањата за кворум или пониски прагови.

Конвенцијата на Заедницата на независни држави за стандардите на демократските избори, гласачките права и слободи исто така се однесува и на недискриминацијата. Во член 2 од истата се наведува дека „правото на граѓанинот да бира и да биде избран во органите на државната власт, локалната самоуправа, во туѓо (национално) претставништво и други избрани функции не зависи од и се остварува без какви било ограничувања од дискриминаторска природа во однос на пол, јазик, религија или деноминација, политички или други убедувања, национално или социјално потекло, припадност на национално малцинство или етничка група, имотен статус или други околности.“³⁹

Г. ДРУГИ МЕЃУНАРОДНИ ИНСТРУМЕНТИ

Во 1995 година, беше одржана значајната Четврта конференција за жените, што кулминираше со усвојување на Пекиншката декларација и Платформата за акција, подоцна одобрени од Генералното собрание на ОН.⁴⁰ Платформата е позната по воспоставувањето

родова застапеност, CDL(2019)015, Стразбур, 2 мај 2019 година, <[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL\(2019\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL(2019)015-e)>.

- 38 Види Венецијанска комисија, Кодекс на добри практики за изборни прашања, 25 октомври 2018 година, Насоки, делови I.2.4.6, I.2.5, Стразбур, <[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf=CDL-AD(2002)023rev2-cor-e)>.
- 39 Конвенцијата за стандардите на демократски избори, гласачките права и слободи во земјите страни на Заедницата на независни држави, интернет страница на законодавството на ЗНД, 7 октомври 2002 година, пристапена на 1 октомври 2022 година, <<https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=4711>>.
- 40 „Пекиншка декларација и Платформа за акција“, Четврта светска конференција за жените, 4-15 септември 1995 година, <<https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf>>.

меѓународно признавање на целта од 30 проценти за застапеност на жените на нивоата на одлучување.

Во 2000 година, Советот за безбедност на ОН ја усвои резолуцијата 1325 за жените, мирот и безбедноста. Во неа се бара „зголемена застапеност на жените на нивоата на одлучување во националните, регионалните и меѓународните институции и механизми за спречување, управување и решавање конфликти“.⁴¹

Важноста на политичкото учество на жените исто така се препознава и во Целите за одржлив развој (ЦОР), усвоени од шефовите на државите и владите на самиот на ОН во 2015 година.⁴² ЦОР 5 за родова еднаквост ја вклучува целта 5.5 што се однесува на „целосно и ефективно учество на жените и еднакви можности за лидерство на сите нивоа на одлучување во политичкиот, економскиот и јавниот живот“. ЦОР 16 за мир, правда и силни институции вклучува индикатор за одговорно, инклузивно, партиципативно и репрезентативно одлучување на сите нивоа.

41 Резолуција 1325 на Советот за безбедност на ОН за жените, мирот и безбедноста, 31 октомври 2000 година, <<https://www.un.org/womenwatch/osagi/wps/#resolution>>.

42 „Трансформација на нашиот свет: Агенда за одржлив развој до 2030 година“ (ЦОР), Генерално собрание на ОН A/RES/70/1, 21 октомври 2015 година, <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf?OpenElement>>.

ПОГЛАВЈЕ 2

ОБЛАСТИ НА ФОКУС НА АКТИВНОСТИТЕ НА НАБЉУДУВАЊЕ НА ИЗБОРИТЕ НА ОДИХР

2

Овој дел разгледува низа можни области и прашања што АНИ на ОДИХР може да ги земат предвид при оценувањето на учеството на жените на избори и соодветната усогласеност со меѓународните обврски и стандарди (како што е детално опишано погоре). Членовите на главниот тим треба да идентификуваат каде се исполнети стандардите и каде има недостатоци, и да изготват делотворни препораки за подобрување. Овој дел ја следи вообичаената структура на конечниот извештај за АНИ и дава индикативна листа на прашања што аналитичарите треба да ги разгледаат. На нив не треба да се гледа како на нормативни, туку како на опсег на можни точки за истражување што членовите на главниот тим треба да ги земат предвид во зависност од ситуацијата во секоја земја. Слично на тоа, различни членови на главниот тим може да се водат од наведените точки за истражување во зависност од видот на АНИ, составот на главниот тим и контекстот.

А. ПОЗАДИНА И КОНТЕКСТ

Способноста на жените целосно да учествуваат во политичкиот живот, вклучително и во изборните процеси, зависи од тоа дали постои поволна средина, вклучувајќи ги и социјалните и културните норми, и дали постои политичка волја активно да се

промовира инклузијата. Треба да се разгледаат голем број на прашања за да се оцени степенот до кој постои поволна средина.

Од клучно значење е целосните податоци разделени по пол да бидат достапни на сите нивоа. Собирањето податоци овозможува да се измери положбата на жените во општеството и обемот на различни искуства, со што се создава видливост и се обезбедуваат докази на кои се темелат можните интервенции. Треба да се земе предвид веродостојноста на податоците и колку засегнатите страни се сигурни во статистиката.

Соодносот на мажите и жените во парламентот во заминување и на други избрани позиции покажува дали во моментот постои структурна недоволна застапеност. Доколку жените се системски и постојано недоволно застапени на избраните функции, привремените посебни мерки може да бидат оправдани. Треба да се испитаат и траекторијата и темпото на подобрувањата кон паритет. Доколку веќе се воведени привремените посебни мерки, тогаш тие треба редовно да се анализираат за да се види дали се ефективни. Дали има докази за континуиран напредок, или можеби се потребни дополнителни или различни привремените посебни мерки? Дали постојните мерки соодветно се спроведуваат и извршуваат? Дали треба да се воведат ефективни санкции или поттици во однос на тие мерки?

Може да биде индикативно да се погледне процентот на жени и мажи на функции што избрале да не се кандидираат за уште еден мандат. Се чини дека во некои земји поголема е веројатноста жените да ја напуштат политиката отколку мажите. Како причини тие ги наведуваат потешкотиите да се воспостави рамнотежа помеѓу професионалните обврски и семејниот живот, чувството дека не се сфатени сериозно, конфронтирачката атмосфера во парламентите и во рамките на политичките партии и чувството дека не можат доволно да напредуваат.⁴³

43 Види ги на пример наодите од „Регионалната студија за политичка застапеност на жените во земјите на Источното партнерство“, 2-ро издание, Совет на Европа, Стразбур, октомври 2017 година, <<https://rm.coe.int/regional-study-on-women-s-political-representation-in-the-eastern-part/168070b6a4>>.

Бројот и уделот на жени во локалните и регионалните совети или собранија е исто така важен бидејќи една од највообичаените рути до избрана функција на национално ниво е преку политички успех на локално ниво. Доколку жените не се соодветно застапени во локалните тела, бројот на квалификувани и искусни жени кандидатки за национални функции може да биде помал. Едно прашање е дали локалните избрани функционери работат со полно или со половина работно време и дали примаат плата, бидејќи пречките за учество поврзани со приходите може непропорционално да ги погодат жените.

Бројот на жени во кабинетот и други слични високи функции и природата на тие позиции може исто така да биде показател за статусот на жените во политичкиот живот. Жените често се назначуваат во министерства за кои вообичаено се смета дека покриваат „женски прашања“, како што се социјални услуги, семејни прашања или образование. Кога тоа исклучува други улоги во владата, ги зајакнува општествените очекувања засновани врз стереотипите за жените како мајки, воспитувачки и домаќинки.

Изготвувањето национални родови акциски планови – вклучително и планови насочени кон структурите и активностите на владите, парламентите и политичките партии – и следење на статусот на нивното спроведување може да биде показател за постоењето ниво на посветеност на зајакнувањето на жените. Важно е да се разгледа: дали планот ги идентификува областите на подобрување што се специфични за политичко и изборно вклучување; кои се одговорните агенции; дали се следи спроведувањето; и дали постои јавно известување за статусот на планот.

За жените може да е потешко да учествуваат во политиката каде што писменоста, образованието и економските можности се на пониско ниво. Друга пречка може да биде постоењето вкоренета традиционална и популарна претстава за жените која не промовира жените да имаат политички глас. Сите овие потешкотии може да подлежат на географски поделби, како на пример помеѓу урбаните и руралните заедници и областите со концентрации на

национални малцинства. Ниско ниво на насилство врз жените е критичен показател за инклузивни, правични и одржливи општества (види и дел 3 подолу за насилството врз жените на избори).

Исто така, важно е АНИ да се состануваат со женските организации и граѓанските организации што го следат учеството на жените на избори и да ја разгледаат нивната улога. Тоа би требало да опфаќа дали тие можат *де факто* да делуваат, дали се консултирани од државните агенции за време на процесите на изборни реформи и колку се ефикасни во решавањето на женските прашања особено во однос на политичкото учество. Дополнително, вреди да се анализира дали постојат стратешки партнерства помеѓу женските групи и мажите лидери и другите засегнати страни и колку се тие ефикасни во унапредувањето на родовата еднаквост на изборите.

ТОЧКИ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ

- ▶ Кој е соодносот на мажи и жени во парламентот во заминување и други избрани тела на регионално и локално ниво?
- ▶ Дали постојат целосни податоци разделени по пол? Дали се веродостојни?
- ▶ Колку жени има во кабинетот на министри или на високи извршни позиции? Какви портфолија имаат?
- ▶ Дали помалку жени на функција се кандидираат за повторен избор?
- ▶ Дали постојат национални родови политики дополнети со акциски планови? Дали тие ефикасно се спроведуваат?

- ▶ Дали постојат неодамнешни или значајни подобрувања во областа на родовата еднаквост во земјата? Дали неодамна имало значителни назадувања?
- ▶ Кои се нивоата на писменост, образование и економски можности за жените?
- ▶ Кои се пријавените и согледаните нивоа на родова еднаквост?
- ▶ Дали постојат граѓански групи што ги поддржуваат правата на жените, вклучително и во однос на политичките права? Дали тие имаат „простор“, ресурси и знаење за правилно да работат? Дали се консултирани за време на изборните реформи?

Б. ПРАВНА РАМКА

АНИ оценуваат колку добро уставната, правната и регулаторната рамка на земјата ги исполнува заложбите на ОБСЕ и другите меѓународни обврски и стандарди. Затоа, треба да се анализира правната рамка за да се види дали таа гарантира политички и изборни права врз еднаква и недискриминаторска основа. Дали се вградени посебни мерки согласно меѓународните обврски и стандарди, и дали тие законски одредби ефективно се спроведуваат?⁴⁴

АНИ треба да проверат кои меѓународни договори, факултативни протоколи и други договори поврзани со родот се потпишани и ратификувани и дали се направени одредени резерви. Тие исто

44 „Насоки за регулирање на политичките партии“, 2-ро издание, ОДИХР – Венецијанска комисија, 14 декември 2020 година, <[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)032-e)>, кои исто така даваат осврт на начините на кои законодавството на политичките партии може ја унапреди родовата еднаквост (вклучително и преку посебни привременни мерки) во Дел III за Партиите на избори (ставови 188-190).

така треба да го одредат местото на договорот во хиерархијата на правни норми и дали меѓународната судска пракса има директна примена во правниот систем на земјата. Треба да се разгледаат и извештаите до и од телата за следење договори.

ЦЕДАВ ги обврзува земјите страни „да го отелотворат начелото на еднаквост на мажите и жените во своите национални уставни или друго соодветно законодавство“.⁴⁵ Затоа, ќе се анализираат законодавството, правилата и прописите за избори и политички партии за да се проценат степенот до кој тие го поддржуваат учеството на жените, вклучително и преку посебни мерки. Позитивните законодавни карактеристики вклучуваат барања за податоци разделени по пол во сите фази на изборниот процес и инклузивни процеси на носење закони што вклучуваат консултации со женските групи. Законските одредби треба да се проценат за да се види дали тие се подеднакво во корист на жените и мажите или ги ставаат жените во понеповолна положба. Може да се испитаат и некои други сродни закони, што ќе помогне да се разбере улогата на жените во јавниот живот и лидерството. Тие може да вклучуваат закони поврзани со личниот статус (на пр., жени кои не можат да излезат во јавност без придружба на брат или татко), семејство и старателство, вработување, даноци, наследство и имот, и граѓански и кривични закони.

Одредби за антидискриминација, како што се посебни закони кои се однесуваат на еднаквоста помеѓу жените и мажите, може да постојат во националното законодавство. Во овој случај, АНИ треба да го проценат нивното спроведување и влијанието врз изборниот процес. Треба да се земе предвид и авторитативното толкување на таквото законодавство во судската пракса. Може да се проценат и постоењето и овластувањата на какви било законски тела што имаат мандат да се занимаваат со правата на жените.

За сите идни напори за законски и изборни реформи, вреди да се воочат правните празнини и недоследности што може да доведат

45 ЦЕДАВ, *op. cit.*, белешка 19, член 2 (а).

до дискриминација врз жените, како и погрешно толкување на законите и прописите што може да ги доведе во неповолна положба. Овде, препораките треба да се фокусираат на усогласување на законодавството од родова перспектива за да се обезбеди еднаков третман на жените и мажите.

Друг аспект што треба да се разгледа е дали процесот на изборна реформа, вклучително и изготвувањето на законодавството поврзано со изборите, бил инклузивен и спроведен така што ставовите на женските групи биле соодветно земени предвид. Тоа треба да вклучува консултации за сите прашања, а не само за прашања кои се сметаат за релевантни за унапредување на изборните права на жените.

ТОЧКИ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ

- ▶ Дали земјата потпишала и ратификувала релевантни инструменти, вклучувајќи ги МПГПП, ЦЕДАВ, КПЛП, ЕКЧП и Истанбулската конвенција? Дали се направени некакви резерви? Какви се извештаите на телата за следење на договорите?
- ▶ Какво место имаат меѓународните правно обврзувачки инструменти и судската пракса во националниот правен поредок?
- ▶ Дали уставот гарантира еднакви права на мажите и жените?
- ▶ Дали постои правен акт кој конкретно се однесува на еднаквоста на жените и мажите?
- ▶ Дали постојат посебни правни мерки за промовирање на политичкото учество на жените? Дали се тие

применливи и ефективни? Дали неисполнувањето се решава ефективно?

- ▶ Дали законите што се однесуваат на изборите вклучуваат одредби кои може да ги стават жените во неповолна положба?
- ▶ Дали постојат правни празнини и недоследности кои може да доведат до недоследно толкување и примена на законите од родова перспектива?
- ▶ Дали постои судска пракса што се однесува на толкувањето на одредбите поврзани со родот на изборите?
- ▶ Дали женските групи се консултирани за развој на политика и законодавство поврзано со изборите?

V. ИЗБОРНИ СИСТЕМИ И ПОВРЗАНИ ЕЛЕМЕНТИ

Некои изборни системи може да ги исполнуваат меѓународните стандарди и демократските начела, во кој случај треба да се почитува изборот на изборен систем на земјата. Во Министерската декларација од Порто од 2002 година, Министерскиот совет на ОБСЕ забележа дека „демократски избори може да се спроведат во различни изборни системи“.⁴⁶ Според судската пракса на ЕСЧП, изборот на изборен систем е прашање на дискреционо право на државата.⁴⁷ Истовремено, Резолуцијата на Генералното собрание

46 Министерски совет, Одлука бр. 7/02, Porto, *op. cit.*, белешка 4.

47 Според ЕСЧП, изборот на изборен систем со кој се обезбедува слободно изразување на мислењето на луѓето при изборот на законодавната власт – независно дали ќе се заснова на пропорционална застапеност, мнозински систем или некој друг аранжман – е прашање во кое државата ужива широка слобода на проценка. Види *Matthews* против Обединетото Кралство [GC], 1999, § 64 <[https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-58910%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-58910%22])>, и *Saccamano* и други против Италија, 2012 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110318>>.

на ОН од 2011 година ги повикува државите „да го преиспитаат различното влијание на нивните изборни системи врз политичкото учество на жените и нивната застапеност во избраните тела и да ги приспособат или реформираат тие системи каде што е соодветно“.⁴⁸ Оваа одредба го препознава потенцијалното влијание на изборот на изборен систем врз учеството на жените и последователната застапеност. Според тоа, АНИ на ОДИХР треба да анализираат дали изборниот систем е ревидиран од перспектива на неговото родово влијание, и дали ГО-и што ги застапуваат правата на жените биле дел од процесот.

Во зависност од видот на постојниот изборен систем, АНИ треба да утврдат какви потешкотии и бариери за жените може да постојат и како изборните политики може различно да влијаат врз жените, вклучувајќи ги и жените од недоволно застапените групи. Аспектите што треба да се земат предвид вклучуваат: видот на изборниот систем, праговите за распределба на места, големината на областите (број на претставници по изборна единица), видовите на кандидатски листи (отворени или затворени) и процедурите за гласање, квотите и резервираните места. Општо земено, студиите покажуваат дека поголем број на жени најчесто се избирани во пропорционалните системи отколку во мнозинските или плуралните системи, или во мешовитите системи.⁴⁹ Меѓутоа, освен родот, државата треба да ги истражи севкупните предности и недостатоци на

Според Кодексот на добри практики на Венецијанската комисија, Дел П.4, изборот на изборен систем на земјата е прашање на национална определба; тоа зависи од посебните особености на земјата, политичкиот и историскиот контекст. Види и Општ коментар 25 став 21 од МПГПП во кој се наведува дека: „Иако Пактот не наметнува никаков посебен изборен систем, секој систем што функционира во земја страна мора да биде во согласност со правата заштитени со член 25 и мора да го гарантира и овозможува слободното изразување на волјата на избирачите“.

48 Резолуција 66/130 на Обединетите нации, A/RES/66/130, 19 март 2012 година, <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/466/62/PDF/N1146662.pdf?OpenElement>>.

49 Види, на пример, „Различното влијание на изборните системи врз политичката застапеност на жените“ Генерален директорат за истражување на Европскиот парламент, март 1997 година, <https://www.europarl.europa.eu/workingpapers/femm/w10/1_en.htm>.

изборниот систем во даден контекст пред да направи промени, и овој процес треба да биде инклузивен и информиран.

МНОЗИНСКИ/ПЛУРАЛНИ СИСТЕМИ

Во споредба со системите на пропорционална застапеност, за жените може да е потешко да се кандидираат во едномандатни мнозински/плурални системи. Ако се смета дека мажот максимално ги зголемува шансите на партијата да го освои единственото место на изборите во една изборна единица, тогаш овие системи генерално даваат помал поттик за партиите да промовираат жени кандидатки.

Исто така, се тврди дека во мнозинските/плуралните системи, актуелниот носител на функција има силна предност поради поголемата препознатливост на името, често поволната основа за собирање средства, и кандидирањето од воспоставена позиција на влијание. Оваа предност на актуелната функција може негативно да влијае врз учеството на жените, со оглед на традиционалната доминација на мажите како носители на функции. Мажите, исто така, може да имаат поголем пристап до економски ресурси во нивните заедници, особено преку врски за финансирање што ги развиле во текот на вршењето на функцијата.

СИСТЕМИ НА ПРОПОРЦИОНАЛНА ЗАСТАПЕНОСТ

Поголеми се можностите за партиите да вклучат жени кандидатки со системите на пропорционална застапеност, во кои партиите претставуваат листи на кандидати. Врз основа на набљудувањата на ОДИХР, без притисокот да мора да се победи во мнозински/плурален систем каде што „победникот зема сè“, се чини дека политичките партии се поподготвени да претстават поразнолични кандидатски листи. Пропорционалните системи се исто така попогодни за мерки за афирмативно дејствие во споредба со мнозинските системи (види подолу). Системите на пропорционална застапеност може

да обезбедат поголеми можности за помалите партии чии агенди се фокусирани на одредени прашања за да освојат места. Во некои земји членки на ОБСЕ, ова доведе до појава на женски партии.

АНИ на ОДИХР треба да утврдат и проценат: дали постојат законски барања за родова разноличност на листите; дали партиите имаат внатрешни механизми во нивните статуту или во пракса за вклучување на жените на кандидатските листи; до кој степен жените се вклучени во регистрираните листи на изборни кандидати; и дали позициите на жените на тие листи може да бидат освоени. Системот за замена на кандидати треба исто така, да се анализира за да се види дали постојат какви било барања за одржување родова рамнотежа во случај на повлекување, и да се види дали судските одлуки и пракса се доследни во овој поглед.

Видови на листи: Во системот на „затворени“ листи, кандидатите се наведени по фиксен редослед, кој гласачите не можат да го менуваат. Општо земено, системите на затворени листи се најповолни за вклучување повеќе жени кандидатки, под услов тие да се позиционирани доволно високо на листите. Системот на „отворени“ листи им дозволуваат на гласачите да го менуваат редоследот на кандидатите со рангирање или изразување наклонетост кон некои кандидати на сметка на други на партиската листа. Во системите со „отворени“ листи, се покажало дела гласачите најчесто фаворизираат мажи, а жените кандидатки завршуваат на пониски позиции. Меѓутоа, отворените листи можат понекогаш да бидат од корист за жените кандидатки ако поддршката може ефективно да се мобилизира и ако овие кандидатки се добропознати во своите изборни единици. Внатрешните прописи и практики на политичките партии може да играат важна улога во обезбедувањето соодветна финансиска и политичка поддршка за жените кандидатки на листите на изборни кандидати.

Квоти: Постојат различни видови на квоти што може да се користат, во зависност од контекстот и постојниот изборен систем. Тие најчесто се поврзуваат со системи на пропорционална застапеност со партиски листи. Меѓутоа, тие може да се применат и во мнозинските/

плуралните системи, на пример преку барање партиите да имаат родова рамнотежа помеѓу кандидатите што ќе учествуваат на прелиминарни избори, комисија за именување или кој било систем што партијата го воспоставила за избор на кандидати.

Во системите на пропорционална застапеност со кандидатски листи, шансите за жените да бидат избрани значително се зголемуваат ако законот ги одредува најниските нивоа на застапеност на двата пола на кандидатската листа на секоја партија и барањата поврзани со нивните позиции на листата (барања за позиционирање).⁵⁰ Како што е наведено погоре, ЦЕДАВ ги охрабрува земјите да ги преземат сите соодветни мерки за елиминирање на дискриминацијата и на тој начин да обезбедат *де факто* еднакво учество во политичкиот и јавниот живот. Квотите се форма на привремени посебни мерки кои се сметаат за едни од најефективните начини за зголемување на учеството и застапеноста на жените. Во согласност со фокусот на ЦЕДАВ на тоа дека посебните мерки се привремени, се препорачува квотите да бидат на сила сè додека *де факто* учеството не се подобри до правично ниво.

Законодавните квоти имаат најголемо влијание врз изборот на жени кандидатки, бидејќи тие важат за сите партии и законот вообичаено обезбедува основа за спроведување, како што е одбивање партиска листа што не е во согласност со барањата за квоти. Меѓутоа, таквите квоти може да бидат неефикасни доколку законот не прецизира како мажите и жените кандидати мора да бидат позиционирани на листата. Се смета дека „патент“ листа, на која мажите и жените се рамномерно и наизменично позиционирани, дава најдобри изгледи за жените да бидат избрани.

Онаму каде што постои барање за квота, набљудувачите треба да забележат дали се вклучени одредби за тоа како се пополнуваат слободните места доколку кандидат поднесе оставка. На пример,

50 „Нов извештај на ИПУ: повеќе жени во парламентот и повеќе земји со родова еднаквост“, интернет страница на ИПУ, 3 март 2022 година, <<https://www.ipu.org/news/press-releases/2022-03/new-ipu-report-more-women-in-parliament-and-more-countries-with-gender-parity>>.

особено кај затворените листи, може да постои барање дека, ако жена даде оставка или на друг начин ја напушти функцијата предвреме, замената мора да биде следната достапна жена на кандидатската листа. Без такви одредби, ефективноста на квотите може да се намали, а овој недостаток може да се искористи стратешки, при што врз успешните жени кандидатки може да се врши притисок да поднесат оставка. Затоа, важно е да се разгледа какви оставки имало и како замените функционираше во пракса.

Онаму каде што барањата за квоти се користеле како привремени мерки во минатото, податоците и мислењата треба да се анализираат и собираат за да се разбере нивната ефективност и ограничувања. Ова вклучува преглед на тоа дали некои подобрувања се одржани со текот на времето. На пример, партиите може да продолжат со сопствените доброволни квоти, откако одлучиле да усвојат внатрешни политики за промовирање на жените како кандидатки преку внатрешен систем на квоти.

Големина на областа: Терминот големина на област се однесува на бројот на кандидати избрани од една изборна единица. Општо земено, колку е поголема областа, или колку повеќе претставници се избрани од една област, толку е поверојатно дека ќе бидат избрани жени.

Прагови: Во пропорционалните системи, праговите го утврдуваат минималниот процент на гласови што мора да се освојат за партијата да учествува во распределбата на места. Колку е повисок прагот, толку е потешко за помалите партии да добијат застапеност во парламентот. Иако не постои меѓународен стандард што ги уредува нивоата на прагови, во повеќето земји членки на ОБСЕ праговите не надминуваат пет проценти. Праговите на повисоки нивоа може да резултираат со висок процент на „залудно потрошени“ гласови (за партиите кои нема да освојат ниту едно место во парламентот). АНИ може да види дали постои загриженост за тоа како праговите влијаат особено на учеството на жените. На пример, малите партии со помалку места може да имаат само мажи како нивни водечки кандидати и на функција.

Резервирани места: Друг пример на афирмативно дејствие е создавањето „резервирани“ места, каде што одреден број на места во законодавното тело се издвојуваат за да бидат пополнети исклучиво од одредена група, како што се жените. Ваквите системи, што се користат во голем број земји членки на ОБСЕ, гарантираат минимално ниво на застапеност на жените во парламентите. Меѓутоа, овој систем може да биде контрапродуктивен така што ги обесхрабрува жените да се кандидираат за нерезервирани места, што всушност ја намалува нивната можност за основно учество. Понекогаш, жените претставнички на резервираните места може да се смета дека не го „освоиле“ својот мандат преку целосно конкурентни избори и може да бидат дискриминирани како парламентарки.

ТОЧКИ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ

- ▶ Дали постојат конкретни причини за загриженост за тоа како видот на изборниот систем и поврзаните елементи влијаат врз учеството на жените?
- ▶ Дали постои проценка на влијанието на изборниот систем врз родот?
- ▶ Дали постои дискусија за можните реформи на изборниот систем која соодветно го разгледува родовото влијание и дали за тоа се консултирани женските групи?
- ▶ Дали законот вклучува, или вклучувал, какви било квоти или други привремени мерки за промовирање на изборот на жените? Доколку да, дали тие се сметаат за ефективни? Какви предности и недостатоци се смета дека имаат? Дали тие соодветно се спроведуваат?
- ▶ Кои законски мерки се во сила за постапување со кандидатските листи што не ги исполнуваат законските

барања во однос на родот? Како се спроведуваат таквите мерки во пракса?

- ▶ Како се пополнуваат слободните места во случај да се повлече жена?

Г. ИЗБОРНА АДМИНИСТРАЦИЈА

Изборните органи (ИО-и) имаат клучна улога во промовирањето на жените на избори. Ова вклучува: присуство на жени во нивното раководство и персонал; обезбедување јавно достапни податоци разделени по пол за составот на изборната администрација, гласачите и кандидатите; спроведување процедури за регистрација на кандидати, вклучително и родови квоти или други афирмативни дејствија; консултации со ГО-и што ги застапуваат правата на жените; активности за подигање на свеста и едукација на гласачите; и промовирање мерки кои може да помогнат да се зголеми учеството на жените како гласачи и кандидати.

Во согласност со меѓународните стандарди, жените треба да бидат застапени на раководните позиции на ИО-и.⁵¹ Некои земји имаат закони што бараат родова рамнотежа во составот на членовите и персоналот на ИО-и. Покрај таквите барања, ИО-и може да имаат свои јавни политики за унапредување на родовата рамноправност и регулаторни овластувања за промовирање и спроведување посебни мерки за зголемување на учеството на жените во нивните структури. Урамнотежената застапеност на жените и мажите

51 Ова е во согласност со Препораката 2003(3) на Советот на Европа, 12 март 2003 година, <https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805e0848>, што се однесува на застапеноста на мажите и жените во сите одлучувачки тела во политичкиот или јавниот живот која не паѓа под 40 проценти. Исто така, став 15 од Општата препорака бр. 23 на ЦЕДАВ: Политички и јавен живот, 1997 година, А/52/38, <<https://www.refworld.org/docid/453882a622.html> [accessed 1 October 2022]>, ја нагласува важноста не само од отстранувањето на *де јуре* препреките, туку и од постигнувањето *де факто* еднаквост во јавниот и политичкиот живот.

треба да помогне да се унапреди репрезентативноста и кредибилитетот на ИО-и. Меѓутоа, во многу земји членки на ОБСЕ жените се добро застапени помеѓу персоналот на изборната администрација на пониско ниво, но тоа не е пресликано на средните и повисоките нивоа, ниту на лидерските позиции.

ИО може да назначи одговорно лице или да има оддел за родова еднаквост или може да го вклучи родот во своите различни политики и активности. Во најмала рака, ИО треба да обезбеди податоци разделени по пол за составот на изборната администрација и гласачите, но идеално и за номинациите на кандидатите, повлекувањата на кандидати, излезност на гласачите, акредитирани набљудувачи, агенти и медиумски претставници, како и за персоналот кој работи со ИО. Истражувањето за родовото влијание што го спроведува ИО може дополнително да помогне да се соберат докази кои може да се користат за развивање позитивни родови политики. ИО-и треба, исто така, да ги консултираат ГО-и што ги застапуваат правата на жените за широк опсег на прашања поврзани со политиките и праксата, а не само за оние што се идентификувани како родови прашања.

ИО-и може да обезбедат едукација на гласачите насочена особено кон жените, која се фокусира на гласачките права на жените, и може да организираат обуки и да дадат специјализирани информации како за жените кои претендираат да се кандидираат, така и за оние што се кандидираат. Ова може да вклучува, на пример, информации за мерките што може да се преземат доколку се соочат со вознемирување (лично или онлајн) и ресурси достапни за жените. ИО може исто така да направи посебни аранжмани на денот на изборите така што ќе обезбеди, на пример, лесно достапни изборни информации за жените со ниско ниво на писменост. ИО-и треба да вклучат одредени родово чувствителни компоненти во нивните курсеви за обуки на изборните службеници (вклучително и персоналот на гласачките места), како што се информации за спречување и реагирање на случаи на групно или семејно гласање. АНИ треба да ги разгледа овие аспекти и да ги процени од перспектива на почитување на избирачките права.

ТОЧКИ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ

- ▶ Дали целосни податоци разделени по пол се јавно достапни од страна на ИО (на пр., за составот на изборната администрација, гласачите, кандидатите, итн.)?
- ▶ Дали ИО има родова стратегија и соодветен акциски план или друг документ на политика што се занимава со родовата еднаквост? Дали редовно се прегледува и дали постојат механизми за отчетност, како што е лице одговорно за родови прашања?
- ▶ Каков е родовиот состав на изборната администрација на различни нивоа, вклучително и во улогите на носење одлуки? Дали постојат посебни мерки за зголемување на застапеноста на жените? Дали тие ефективно се спроведуваат?
- ▶ Колку се родово сензитивни активностите на ИО-и за градење капацитети и обуки?
- ▶ Дали ИО-и редовно ги консултираат женските ГО-и? Доколку да, дали се опфатени сите прашања или само оние поврзани со родот? Дали консултациите се одвиваат на различни нивоа на ИО (вклучително и во регионите)?
- ▶ Кои се регулаторните и извршните овластувања поврзани со родот на ИО? Дали санкциите за непочитување доследно се применуваат (на пр., парични казни, намалување на државно/јавно финансирање, нерегистрирање партиски листи)? Дали тие се сметаат за дестимулирачки?
- ▶ Дали постојат посебни информации за обука/едукација на гласачи кои се наменети за жените и/или кои

промовираат учество на жените на избори? Дали постои дополнителна едукација на гласачи за прашања поврзани со семејно/групно гласање и гласање преку ополномоштеник и гласање на жените без мешање или несоодветно влијание? Дали информациите за гласање им се достапни на жените со пониско ниво на писменост, на различни јазици и во пристапна форма за жените со сензорни оштетувања?

Д. РЕГИСТРАЦИЈА НА ГЛАСАЧИ

АНИ на ОДИХР треба да собираат податоци за регистрација разделени по пол и да видат дали постојат правни и практични аспекти на регистрацијата на гласачи кои влијаат на жените и кои може да ги спречат или одвратат жените да се регистрираат како гласачи, како и какви било мерки преземени за унапредување на нивното инклузивно учество. Начелата на универзално и еднакво право на глас бараат пристапот до гласањето да биде на недискриминаторска основа, вклучително и во однос на родот.⁵²

Регистрацијата на гласачите може да биде „пасивна“ или „активна“.⁵³ Во системите на пасивна регистрација, се составуваат списоци на гласачи со право на глас врз основа на постојните податоци за населението што ги одржуваат една или повеќе владини агенции, и од гласачите генерално не се бара да се пријават или да го потврдат своето вклучување, но може да ја потврдат точноста

52 ЦЕДАВ, член 7, <<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>>, МПГП членови 2, 3 и 25 <<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>>.

53 Во „пасивните“ системи на регистрација, граѓанските власти ги составуваат избирачките списоци автоматски врз основа на податоците за живеалиште и друга евиденција, додека во „активните“ системи на регистрација, гласачите мора да се пријават за да бидат на избирачкиот список.

на нивната евиденција.⁵⁴ Во системите на активна регистрација, гласачите мора да се пријават за да бидат вклучени во националниот регистар на гласачи или во регионалниот избирачки список.

Во системите на пасивна регистрација, важно е да се земат предвид изворот и квалитетот на податоците за населението при утврдувањето на правото на глас и методите со кои тие податоци се одржуваат и ажурираат. Кај жените веројатноста е поголема да го сменат своето презиме по стапувањето во брак, што може да доведе до неусогласеност помеѓу податоците во документите за идентификација, кои често се бараат на избирачките места, и оние во евиденцијата на гласачи, во зависност од степенот до кој податоците за гласачите и населението се усогласени. Ажурирањето на евиденцијата на гласачите треба да може лесно да се прави и процедурите треба ефективно да бидат пренесени при едукацијата на гласачите што ја спроведуваат ИО-и.

Во системите на активна регистрација, барањата за докажувањето на правото на глас треба да бидат разумни и процедурите за регистрација треба да бидат достапни. Непотребни административни барања или надоместоци за добивање лични документи за да се покаже правото на глас, или недостапни места за лична регистрација, може непропорционално да влијаат врз жените. Бројот на посети потребни за регистрација и потврда на регистрацијата, времето на патување и оддалеченоста на канцелариите и поврзани трошоци, како и работното време се важни аспекти што треба да се земат предвид.

Треба да се земат предвид препреките за регистрација на гласачите што би можеле несразмерно да влијаат врз жените. На пример, потребните документи може да е тешко, напорно или скапо да се добијат, некои документи може да се контролирани од

54 Многу држави со пасивни системи на регистрација имаат некои активни компоненти, како што се вклучување во одредени алтернативни механизми на гласање, како што се мобилно гласање или гласање во странство, и може да им дозволат на гласачите да ја ажурираат својата изборна адреса на привремено живеалиште во земјата.

сопругникот или други членови на домаќинството. Пасивната регистрација на гласачи може да се потврди со проверка кај еден член од домаќинството, што може *де факто* да резултира со тоа некои жени да бидат исклучени или да не можат да се регистрираат. Може да постојат и бирократски препреки поради промена на презимето и адресата по стапувањето во брак, или други фактори како што се потребата регистрацијата да се изврши лично. Жените од помалите заедници, вклучително и жените Ромки, може да се соочат со особени предизвици при регистрирањето правна адреса и пристапот до административните процедури за да се обезбеди нивно вклучување во регистрите на гласачи.

Исто така, важно е едукацијата на гласачите за регистрација да биде родово позитивна, да е насочена кон жените, особено оние од обесправените групи. Препреките поврзани со јазикот и писменоста можат, исто така, да ги намалат нивоата на регистрација, и може несразмерно да влијаат врз жените. Затоа, важно е материјалите за едукација на гласачите да бидат приспособени за да допрат до тие жени. Слично на тоа, жените припаднички на малцинските групи и жените со попреченост имаат поголема веројатност да бидат изложени на ризик од маргинализација, па затоа е оправдана специјализирана едукација за регистрација на гласачи.

За да се процени дали жените се соодветно регистрирани, потребни се податоци разделени по пол. Добра практика е таквите податоци да бидат достапни по локалитет за да се овозможат регионални споредби и идентификација на какви било локални разлики. Кога се проценува вкупниот број на регистрирани гласачи кои се жени, важно е да се земе предвид процентот на секој од половите во населението во целина (кој може да не е точно 50:50). Може да постојат технологии што се користат на гласачките места за регистрација на гласачите, како што се електронски регистри на гласачи или уреди за идентификација на гласачи, во кој случај ИО-и треба да настојуваат да ги искористат тие технологии за да соберат и обезбедат податоци за учеството на гласачите разделени по пол.

ТОЧКИ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ

- ▶ Дали процентот на жени и мажи на избирачкиот список се чини дека го одразува населението во целина?
- ▶ Кој е изворот и квалитетот на податоците за регистрација на гласачите и како се бараат и одржуваат рутинските промени (на пр., промена на презиме)?
- ▶ Дали постојат области или региони во кои жените се чини дека се значително недоволно застапени на избирачките списоци? Доколку да, кои се околностите?
- ▶ Дали постојат систематски недостатоци или пречки во процесот на регистрација на гласачи кои се неповолни за жените?
- ▶ Дали канцелариите за регистрација се погодни лоцирани и отворени во pogodно време?
- ▶ Дали информациите за едукација на гласачите за регистрација се лесно достапни за жените (на пример, вклучувајќи ги и оние со пониски нивоа на писменост)?
- ▶ Дали постојат препреки поврзани со јазикот или писменоста што несразмерно влијаат врз регистрацијата на жените и како властите ги решаваат?
- ▶ Дали постојат културни традиции кои имаат тенденција да ја попречат регистрацијата на жените? Дали властите преземаат мерки за нивно надминување?
- ▶ Дали властите, политичките партии, медиумите и граѓанското општество активно се вклучени во активностите за едукација за регистрација на гласачите насочени кон жените?

Ѓ. НОМИНАЦИЈА И РЕГИСТРАЦИЈА НА КАНДИДАТИ

Правото и можноста за кандидирање на избори треба да се овозможи без дискриминација во однос на родот.⁵⁵ Со исклучок на независните кандидати, жените кои претендираат да се кандидираат за функција зависат од политичките партии за номинација и поддршка во текот на кампањата и додека се на функција. Политичките партии во голема мера одредуваат дали и кога жените ќе станат играчи во политичката арена, и до кој степен. Затоа, за АНИ е важно да проценат дали политичките партии им даваат можности на жените и дали жените се на лидерски позиции во партиите и се предлагаат како кандидати.

Понекогаш правната рамка ќе бара од партиите да номинираат минимален дел на жени кандидатки и да имаат политики за учеството на жените во партијата и нејзините структури за одлучување, понекогаш врзани со добивањето јавно финансирање или одредени субвенции. Вообичаено, партиите имаат широка слобода во одредувањето на нивните внатрешни структури и процедури.⁵⁶ Општо, колку повеќе партијата ги следи демократските принципи и транспарентните практики во нејзините внатрешни процедури – што е уште поважно кога партијата добива јавно финансирање – толку повеќе можности треба да им бидат достапни на жените да се кандидираат и, за возврат, прашањата што се од посебна важност за жените да се појават како сериозни прашања во кампањата. Меѓутоа, многу често, внатрешните политики на партиите немаат таква транспарентност или отчетност.

Некои докази упатуваат дека е поверојатно жени да бидат кандидирани од партии со децентрализирани процедури на номинација

55 Документ од Состанокот во Копенхаген на Конференцијата за човекова димензија КБСЕ (Копенхашки документи), ОБСЕ, 29 јуни 1990 година, став 7.5, член 14, <<https://www.osce.org/odihr/elections/14304>>; одлука на ЕСПЧ во предметот *Staatkundig Gereformeerde Partij* против Холандија <<https://hudoc.echr.coe.int/>>.

56 Иако не е пропишано со закон, се смета како добра практика дека внатрешните функции на политичките партии треба да ги почитуваат начелата на недискриминација и еднаквост. Види „Заеднички насоки за уредување на политичките партии“, *op.cit.*, белешка 44, став. 175.

отколку од партии во кои постои силна централна контрола.⁵⁷ Понекогаш партиите формираат посебни женски крила, ограноци или фракции. Тие може да се ефективни, на пример, во идентификување прашања, развивање политики на партијата што се од важност за жените гласачи и ниво интегрирање во партиските манифести. Треба да се направат напори тие структури доволно да се зајакнат за да се избегне ризикот од изолирање на жените и маргинализирање на нивната важност во партијата.

Освен бројот на жени што една партија ги предлага како кандидати, важно е да се разгледа дали тие се кандидираат во „добитни“ изборни единици или за „добитни“ позиции на партиските кандидатски листи. Партиите можат првично да номинираат избалансирана листа, но тоа може да се промени со повлекувања или оставки од страна на жените пред или по денот на изборите. Ова понекогаш се прави стратешки, на пример, кога партиите бараат од кандидатите да достават однапред потпишани писма за оставка пред да бидат ставени на листата. АНИ треба да проценат дали постојат такви практики и дали тие своевременно се истражуваат. Во земјите со преференцијални системи на гласање, во некои случаи партиите може да не им го дадат на жените кандидатки истото ниво на поддршка што им се нуди на мажите кандидати на листите. Во други случаи, партиите може да ги охрабрат поддржувачите при гласањето да им дадат предност на мажите позиционирани подолу на листите.

Барањата за регистрација на кандидати што вклучуваат голем број на потписи за поддршка, значителен паричен депозит, образовна квалификација или партиска припадност може несразмерно да влијаат врз жените. Ова е особено случај во местата каде што постои значителен јаз во платите помеѓу мажите и жените. Комитетот за човекови права на ОН забележа дека „лицата кои инаку имаат право да се кандидираат на избори не треба да бидат исклучени поради неразумни или дискриминаторски барања како што

57 „Прирачник за промовирање на учеството на жените во политичките партии“, ОДИХР, 7 јули 2014 година, <<https://www.osce.org/odihr/120877>>.

се образование, живеалиште или потекло, или поради политичка припадност“.⁵⁸ Кои било посебни мерки во овој поглед (на пр., намалено барање за потписи за жените кандидатки) треба да се проценат во однос на нивната *де факто* ефективност. АНИ на ОДИХР можат, исто така, да се обидат да ги следат родовите разлики во процентот на номинирани кандидати чија кандидатура била одбиена од властите. Тие, исто така, може да се обидат да согледаат како политичките партии им помагаат на претендентите за кандидати, на пример, со собирање потписи или парични депозити.

ТОЧКИ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ

- ▶ Дали партиите се обврзани со закони или со друга регулаторна рамка да имаат жени на лидерски позиции или да имаат политики за учество на жените во партијата?
- ▶ Дали се спроведуваат санкциите за непочитување на барањата за партиите поврзани со кандидатурата и родот? Дали се санкциите ефективни?
- ▶ Дали централизирано се собираат информации за жените во политичките партии и партиските политики за политичко учество на жените?
- ▶ Дали партиите имаат податоци за жените во нивната партија разделени по род? Дали тие редовно се ажурираат? Колкав дел од партиските лидери и членови се жени?
- ▶ Дали партиите имаат женски крила, фракции или ограноци? Колку се тие ефективни во промовирањето жени кандидатки?

58 Општ коментар на ОН бр. 25: Правото на учество во јавните работи, гласачките права и правото на еднаков пристап до јавни услуги (Член 25), ОБСЕ, 12 јули 1996 година, став 15, <<https://www.osce.org/odihr/elections/19154>>.

- ▶ Какви се партиските практики за избор на кандидати и се чини ли дека тие се на штета или во корист на потенцијалните жени кандидатки? Дали партиите усвоиле доброволни квоти за промовирање жени како кандидатки?
- ▶ Дали постојат посебни мерки што ги охрабруваат жените да се кандидираат?
- ▶ Дали барањата за номинирање несразмерно влијаат врз жените (пр. во однос на образование, потписи или финансиски барања)? Дали се чини дека овие барања ги одвраќаат жените да се кандидираат?
- ▶ Дали номинациите на жени почесто се одбиваат од номинациите на мажи? Кои се причините за одбивањето?
- ▶ Колку жени се кандидираат и дали се смета дека се во добитни изборни единици/места на листите?
- ▶ Дали има партии што не номинирале ниту една жена, или што номинирале значително помалку жени од мажи? Доколку постојат законски родови квоти, дали тие се почитувале и спроведувале?
- ▶ Дали има изборни единици во кои нема жени кандидатки?
- ▶ Колкав е процентот на жени помеѓу независните кандидати?
- ▶ Дали постојат програми за градење капацитети/обуки, или какви било други мерки што се преземени за поддршка на жените кои се кандидираат?

- ▶ Дали жените кандидатки се повлекуваат во поголем број од мажите кандидати пред или по денот на изборите? Кои се наведените причини? Која е законската процедура за замена за жените кандидатки кои се повлекуваат (на пр., дали местото на листата се заменува со жена? Доколку е веќе доделено, дали местото се доделува на следниот кандидат на партиската листа, или на следната жена кандидатка на листата?)
- ▶ Која е стапката на успех на жените и мажите кандидати во изборот?

Е. КАМПАЊА

Правните и регулаторните рамки на кампањата може да вклучуваат посебни мерки за поддршка на учеството на жените. Тие може да вклучуваат дополнителни финансиски ресурси и/или медиумски простор за жените кандидатки или за партиите што имаат поголем процент на жени кандидатки. Дополнително, може да постојат барања за партиите да имаат стратегии за тоа како ги поддржуваат жените како кандидатки и како им помагаат на жените гласачи да носат информирани одлуки.

Партиите може да имаат и свои доброволни политики и стратегии за промовирање на учеството на жените. Тие може да вклучуваат дополнителна поддршка за жените кандидатки, ангажирање со жените гласачи, и жени да ја претставуваат партијата на настани на кампањата и во медиумите. Покрај ваквите политики, АНИ треба да набљудуваат дали жените се ефективно застапени на митинзи – како учеснички или како говорнички, особено на позначајни настани – и дали партиите предлагаат жени за интервјуа вклучително и во програми од повисок профил. Онаму каде што се дел од АНИ, долгорочните набљудувачи особено ќе посветат внимание на присуството на жените во настаните на кампањата,

начинот на кој пораките се насочени кон жените гласачи и користењето родово насочена или сексистичка реторика од страна на говорниците или присутните.

Способноста на жените кандидатки да водат ефективна кампања може да зависи од практичната поддршка и финансирањето што го добиваат од партиите, како и од видливата поддршка што ја добиваат од раководството на партијата. Може да е особено тешко за жените во земјите каде што се очекува кандидатите да ги финансираат сопствените кампањи и исто така да придонесуваат во буџетот на партијата. Важно е АНИ да се сретнат и со жените кандидатки – не само со партиите што номинираат – за од прва рака да ги слушнат предизвиците со кои тие се соочуваат и како се поддржани во нивната кампања.

АНИ на ОДИХР можат исто така да проверат дали информациите за кампањата се достапни за жените, или дали на жените гласачи им е отежнато присуството на настани на кампањата за да можат да донесат информирани одлуки за кого да гласаат. На пример, може да е потешко за жените да присуствуваат на кампањи ако тоа повлекува високи финансиски трошоци или ако настаните не се погодни за деца. Пристапот до информации може да се зголеми со емитување рекламни блокови на радио и на телевизија во термини кога жените поверојатно ќе слушаат или гледаат. Исто така, корисно е да се имаат материјали за кампањата достапни на јазиците на малцинствата и во лесно читлив формат за жените со помало ниво на писменост. Во некои култури, водењето кампања од врата до врата може да им отежни на жените да поставуваат прашања и да се ангажираат, додека во други контексти тоа може да го зголеми пристапот.

Набљудувачите може да соберат мислења за соодветните заложби на партиите кон жените гласачи и да ги прегледаат манифестите. На пример, тие може да испитаат дали во манифестите се дава осврт на прашања како што се невработеноста или недоволната вработеност на жените, разликите во платите, нерегулираните работници во сивата економија, семејното планирање

и репродуктивното здравје, образованието, социјалните услуги, насилството врз жените, семејните субвенции, и пристапната грижа за деца. Односите на политичките партии со групите за женски права може исто така да бидат показател за нивниот ангажман и посветеност на унапредувањето на интересите на жените.

Жените може да бидат несразмерно одвратени од присуство на митинзи или други настани на кампања во средина на конфликти и насилство. Насилството поврзано со изборите треба да се гледа од широка перспектива, вклучувајќи заплашување, притисок и страв од одмазда.⁵⁹ Секој инцидент треба да биде осуден, вклучително и од страна на високите функционери и партиски лидери, и веднаш да се истражи. АНИ треба да известат за сите механизми за спречување на таквите практики.

Штетните ефекти од негативната кампања и реторика може да се особено нагласени за жените кандидатки. На пример, коментарите може да бидат родово насочени со фокусирање на изгледот или други лични карактеристики на жените кандидатки наместо на суштината на нивната платформа или професионалната положба. Со оглед на пониските трошоци, социјалните мрежи може да обезбедат одлични можности за водење кампања. Меѓутоа, управувањето со социјалните мрежи може да бара дополнителна технолошка експертиза и вештини за дигитална комуникација и може да го зголеми ризикот од негативна реторика.

Сајбер насилството врз жените кандидатки може да има различни форми, вклучувајќи вознемирување, малтретирање, мобинг, објавување интимен визуелен материјал без согласност, објавување и споделување насилна содржина, смртни закани и користење сексуални или навредливи коментари и понижувачки/изменети слики или видеа (на пр., „длабоки фалсификати“).⁶⁰ Агресивни и

59 Види Копенхашки документи, *op.cit.*, белешка 55, став 7.7.

60 Одлуката бр. 4/18 на Министерскиот совет, *op.cit.*, белешка 12, ги повикува земјите членки „да ги поттикнат сите релевантни чинители... да придонесат кон спречувањето и борбата против сите форми на насилство врз жените, вклучително и оние вклучени во професионални активности со јавна изложеност и/или во интерес на општеството“.

заплашувачки дејствија како овие влијаат врз достоинството на жените и исто така може да ги спречат жените кандидатки слободно да ги изразат своите ставови. Затоа, за АНИ на ОДИХР е важно, преку следење на кампањата преку интернет и средби со кандидатите, да идентификуваат дали се случуваат такви инциденти, да видат колку жалби се поднесени до агенциите за спроведување на законот, и да дознаат какви активности се преземаат за да се ублажат таквите активности и како органите и социјалните мрежи постапуваат по таквите прекршувања.⁶¹

Говорот на омраза најчесто се однесува на форми на изразување што се мотивирани од, покажуваат или поттикнуваат непријателство кон група или поединец поради нивната припадност во таа група.⁶² За да се спротивстават на таквата реторика, властите мора да ја балансираат слободата на изразување и заштитата на другите права, дозволувајќи легитимно изнесување на понекогаш непријатни мислења и ставови. Наметнувањето ограничувања на слободата на изразување генерално се обесхрабрува во демократските општества. Меѓутоа, пропорционални одговори може да се оправдани во случај на провокативни изјави за време на избори кои потенцијално ги загрозуваат животите на жените кандидатки.⁶³ АНИ може исто така да ги погледнат одговорите на погрдниот

61 Препорака CM/Rec(2019)1 за спречување и борба против сексизмот, Совет на Европа, 27 март 2019 година, <<https://rm.coe.int/cm-rec-2019-1e-sexism/1680a217ca>>.

62 Не постои меѓународна дефиниција на говор на омраза. Меѓутоа, некои елементи може да се најдат во универзални инструменти, како што се: член 19 од МПГПП за слободата на мислење и изразување, *op.cit.*, белешка 52. Исто така, член 20 од МПГПП, кој вели „Секое застапување на национална, расна или верска омраза што претставува поттикнување дискриминација, непријателство или насилство е забрането со закон“. Член 4 од Меѓународната конвенција за елиминација на расната дискриминација во која земјите страни на договорот „го прогласуваат за кривично дело казниво со закон секое ширење идеи засновани на расна супериорност или омраза, поттикнување расна дискриминација, како и акти на насилство или поттикнување такви акти против која било раса или група на лица од друга боја или етничко потекло, како и давањето помош за расистички активности, вклучително и нивно финансирање“.

63 Во предметот *Lopes Gomes da Silva* против Португалија, ЕСЧП, 28 декември 2000 година, <<https://hudoc.echr.coe.int/>>, ЕСЧП потврди дека „[с]лободата на изразување претставува еден од основните темели на демократското општество“ и дека „се применува не само на „информации“ или „идеи“ што

јазик и нетолерантната реторика против жените. На пример, дали раководството на партијата и медиумите ги оспоруваат таквите случаи и дали граѓанското општество го следи ова прашање?

ТОЧКИ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ

- ▶ Дали државата презема мерки за поддршка на кампањите на жени кандидатки?
- ▶ До кој степен партиските платформи со занимаваат со политичкото учество и прашањата од особен интерес за жените? Дали платформите на кампањата покриваат родови прашања и „женски прашања“? Каква е реториката на кампањата во однос на родот и жените?
- ▶ Каква поддршка им даваат партиите на кандидатите? Финансиска поддршка? Обука за ефективно водење кампања? Видлива поддршка од раководството на партијата? Друг вид на поддршка?
- ▶ Дали партиите ги промовираат жените во својот јавен ангажман, на пример во медиумски дискусии, на митинзи и на материјали за кампања?
- ▶ Дали жените гласачи имаат целосен пристап до информациите и активностите на кампања за да можат да направат информирани избори? Дали жените гласачи се чувствуваат безбедно да присуствуваат на настани на кампања/митинзи?

се примаат со наклонетост или се сметаат за ненавредливи или рамнодушни, туку и на оние што навредуваат, шокираат или вознемируваат“. Во него понатаму се забележува дека „границите на прифатлива критика ... се пошироки во однос на политичар кој делува во своето јавно својство“, кој „неизбежно и свесно се изложува на внимателно следење на секој негов збор и дело и од страна на новинарите и од страна на широката јавност“.

- ▶ Како жените водат кампања (на пр., преку митинзи, телевизија, врата до врата, интернет, итн.) и дали тоа се разликува од мажите кандидати? Дали жените кандидатки се соочуваат со дополнителни предизвици?
- ▶ Дали жените кандидатки се предмет на онлајн вознемирување и насилство? Дали правната и регулаторната рамка нуди решенија за проблемите и прекршувањата на интернет? Дали социјалните мрежи и регулаторните тела преземаат проактивни мерки за справување со проблемите?

Ж. ФИНАНСИРАЊЕ КАМПАЊА

Анализата на АНИ треба првенствено да се фокусира на тоа како правната рамка за финансирање на кампањите ја зголемува транспарентноста и интегритетот на изборниот процес, како и дали промовира еднакво поле за натпревар за сите натпреварувачи што ги става жените кандидатки во *де јуре* и *де факто* еднаква положба.

Во целиот регион на ОБСЕ, постојат примери на јавно финансирање за политички партии делумно условено со промовирање на родовата еднаквост за време на изборите и, понекогаш, во рамките на партијата. Тоа може да биде преку поттици – со дополнително јавно финансирање за партии со одреден процент на жени кандидатки – или, спротивно, преку намалување на финансирањето кога партиите не вклучуваат доволен процент на жени кандидатки. Јавните средства, исто така, може да бидат наменети за специфични активности на кампања поврзани со промовирање родова еднаквост. Други мерки може да вклучуваат одредби за даночни олеснувања и бесплатна грижа за деца, или централен пристапен фонд за да се олесни учеството на жените со попреченост кои би можеле да се соочат со дополнителни трошоци при кандидирањето.

Без јавно финансирање, товарот паѓа на финансиската поддршка од личното богатство на партијата и кандидатите и капацитетите за прибирање финансиски средства. Ова може да биде особено неповолно за жените, кои вообичаено имаат помалку пари и послаби мрежи на првична поддршка. Општо земено, жените најчесто не се толку добро интегрирани во комерцијалните, професионалните и социјалните мрежи кои обично служат како главни извори на средства за кампањи, и во националната и во локалната политика.⁶⁴ Други социјални фактори, како што се нивото на образование, доминантните јазични вештини, возраста и семејниот статус, може исто така да имаат несразмерно влијание врз капацитетите на жените да добијат средства во текот на изборните кампањи.

Партиите, исто така, може да применуваат внатрешни политики кои не би ги довеле во понеповолна положба лицата со ограничен пристап до финансирање на кампањата при изборот и номинирањето кандидати. Ова е особено важно за жените бидејќи тие често имаат послаб економски статус и пристап до ресурси отколку мажите. Партиите може да ја зголемат својата финансиска поддршка за кампањите на жените кандидатки и исто така да обезбедат дополнителни средства, над износите што ги добиваат нивните машки колеги. Тоа би можело да биде оправдано за да им се даде на жените *де факто* еднаква можност да водат одржлива кампања и да обезбедат изборен успех. Партиите можат исто така да организираат обука за прибирање средства и финансирање кампањи за жените кандидатки, особено оние што се кандидираат за прв пат. Транспарентните партиски процедури можат да покажат дали распределбата на ресурсите за кампања е еднаква и/или помага да се создаде еднакво поле за натпревар за жените кандидатки.

За жените кандидатки може да биде особено корисно доколку се постави горна граница на трошоците за кампања на сите

64 Жули Балингтон, „Родова еднаквост во финансирањето на политичките партии“ (Julie Ballington, “Gender Equality in Political Party Funding”), Меѓународна ИДЕА, 16 декември 2003 година, <<https://www.idea.int/news-media/media/gender-equality-political-party-funding>>.

кандидати за да се промовира еднакво поле за натпревар, имајќи предвид дека тие често имаат помал пристап до финансирање.⁶⁵ Без такви ограничувања, богатите (вообичаено мажи) кандидати можат да потрошат огромни суми пари, што им го отежнува натпреварувањето на жените. Меѓутоа, за ова да биде ефективно, потребно е ефикасно да се спроведе.

Корисно е доколку извештаите за финансирање на кампањата доставени до и подготвени од надзорните тела можат да обезбедат информации разделени по пол за да може да се види степенот на какви било финансиски неповолности со кои се соочуваат жените. Овие информации може да ја покажат поддршката што ја даваат партиите, нивото на средствата собрани од жените кандидатки, силните и слабите страни на партиите во поддршката на жените кандидатки и тековната потреба за дополнителна поддршка на жените кандидатки како и дали се препорачливи одредени подобрувања.

ТОЧКИ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ

- ▶ Доколку се обезбедува јавно финансирање на кампањата, дали постојат барања за промовирање на жените и родовата еднаквост? Дали постојат барања за подобност за добивање јавно финансирање кои на жените би им било тешко да ги исполнат? Дали државата има воведено други мерки кои особено им користат на жените кандидатки?
- ▶ Дали се достапни податоци за финансирањето и трошоците на мажите и жените кандидати разделени

65 Општ коментар бр. 25 кон член 25 од МПГП, КЧП на ОН, 12 јули 1996 година, ССРР/С/21/Rev. 1/Add.7, <<https://www.refworld.org/docid/453883fc22.html>>, предвидува разумни ограничувања на трошоците за кампања „кога тоа е неопходно за да се обезбеди дека слободниот избор на гласачите не е поткопан или демократскиот процес не е нарушен со несразмерни трошоци во име на кој било кандидат или партија“. Види и „Заеднички насоки за уредување на политичките партии“, *op.cit.*, белешка 44, став 196.

по пол? Доколку да, дали тоа го следи некој државен орган или друга организација? Дали жените кандидатки добиваат и трошат споредливи износи со мажите кандидати? Што ја објаснува разликата?

- ▶ Дали се чини дека на жените им е потешко да соберат средства за водење кампања (вклучително и на независните кандидатки)?
- ▶ Дали политичките партии имаат усвоено внатрешни мерки за поддршка на финансирањето на жените кандидатки?
- ▶ Дали политичките партии имаат воведено правични и транспарентни процедури за рамномерна распределба на јавно или партиско финансирање на кандидатите (жени и мажи)? Дали тоа вклучува распределба на индиректно јавно или партиско финансирање, како што е пристап до медиумски простор и медиумски извори, или користење на просториите или ресурсите на партијата за водење кампања?
- ▶ Дали постои горна граница на трошоците за кампања на кандидатите? Дали таа ефективно се применува. Како ова влијае на жените и мажи кандидати?

3. МЕДИУМИ

Заложбите на ОБСЕ за избори бараат пристап до медиумите на не-дискриминаторска основа за сите политички групи и поединци што сакаат да учествуваат во изборниот процес.⁶⁶ Привремените

66 Копенхашки документ, *op.cit.*, белешка 55, став 7.8, предвидува дека државите мора да обезбедат еднаков пристап и правичен третман на изборните кандидати во сите програми на државните медиуми.

посебни мерки, како што е наведено во ЦЕДАВ, може да вклучуваат дополнителен медиумски простор за жените кандидатки или обезбедување цели или гаранции за правично известување. Меѓународните инструменти се однесуваат на државните медиуми кои имаат должност да известуваат за кандидатите и нивните манифести на еднаков и непристрасен начин, независно од нивниот род.⁶⁷

Анализата на жените и медиумите за време на избори вклучува разгледување неколку различни елементи. Тие вклучуваат идентификување на какви било законски барања или доброволни мерки за медиумите за промовирање на женското политичко учество, следење на соодносот и природата на известувањето што жените кандидатки го добиваат во однос на мажите, и вклучувањето на жените како коментатори на политички и изборни прашања, како и искуствата на жените новинарки кои известуваат за изборните кампањи и за политичарите. Покрај мониторингот на ОДИХР, АНИ треба да утврдат дали постои надзор од страна на регулаторните тела или граѓанското општество на пристапот на жените до медиумите и нивната покриеност од медиумите.

Голем број прашања поврзани со недоволната застапеност на жените во медиумите постојано се јавуваат во различни земји. Медиумите може помалку да известуваат за политичките ставови на жените во однос на одредени политики, а повеќе за нивните лични карактеристики и изглед во споредба со нивните машки колеги. Жените кандидатки може да се соочат со стереотипи: прикажани во нивните традиционални улоги како сопруги и мајки. Тие може да бидат прашани само за „женски прашања“ наместо да се сметаат за достоинствени за авторитативен коментар за низа на теми.⁶⁸ Медиумите често ја припишуваат недоволната застапеност на жените во медиумскиот простор на политичките партии или

67 Види и Препорака (2013)1 на Комитетот на министри за родова еднаквост и медиуми, Совет на Европа, пристапена на 3 октомври 2022 година, Упатства А1, В4, <<https://go.coe.int/OWWun>>.

68 Студијата на Советот на Европа за родова еднаквост и избори, „Медиуми, избори и род“, Совет на Европа DGI(2017)10, април 2018 година, <<https://rm.coe.int/gender-equality-and-elections-16807c0e23>> покажува дека „присуството на жените значително заостанува во известувањето за политиката и дека

други субјекти кои не предлагаат жени за интервјуа и на помалиот број на жени кандидатки. Меѓутоа, групите за правата на жените често тврдат дека медиумите треба да бидат повнимателни во инсистирањето на родова рамнотежа. Затоа, АНИ на ОДИХР може да разгледаат дали медиумите култивираат јавно прифаќање на жените како нормална карактеристика на политичкиот живот и дали ги претставуваат жените на начин што промовира доверба во нивната способност како политички лидери.

Медиумските аналитичари квалитативно ги проценуваат родовите прашања во однос на заложбите на ОБСЕ и други меѓународни заложби и можат исто така квалитативно да го анализираат известувањето за жените преку следење на медиумите. Тоа овозможува анализа на обемот на известувањето што жените кандидатки го добиле во споредба со мажите, разликата во тонот и причините за тоа. Следењето на медиумите може исто така да се употреби за да се процени дали е помала веројатноста жените да се појават како гости или коментатори во клучни политички програми. Медиумските аналитичари ќе можат исто така да видат колку напори за едукација на гласачите се насочени кон жените и да идентификуваат примери на застрашувачка реторика насочена кон жените новинарки, вклучително и од страна на политичарите.

темите што се сметаат за „сериозни вести“ продолжуваат да се поврзуваат со мажите и како такви да се перципираат од јавното мислење и од гласачите“.

ТОЧКИ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ

- ▶ Дали постојат законски барања во врска со известувањето за жените во медиумите (општо или конкретно за време на избори). Доколку да, дали постои механизам за ефективно спроведување?
- ▶ Дали некои јавно финансирани или приватни медиуми имаат политики во однос на промовирањето на жените, општо или конкретно за избори? Дали тие правилно се применуваат?
- ▶ Дали се предвидени дополнителни посебни мерки (на пр. дополнителен медиумски простор за жените кандидатки)?
- ▶ Дали се чини дека медиумите/печатените медиуми ја одржуваат традиционалната стереотипна слика, со акцент на изгледот и домашната улога на жените како сопруги и мајки?
- ▶ Дали има мажи кандидати/лидери на политички партии или други засегнати страни (како што се новинари) кои користат сексистички коментари и стереотипи кога зборуваат за жените кандидатки за време на дебатите?
- ▶ Дали постои надзор од страна на регулаторните тела или граѓанското општество за пристапот на жените и известувањето во медиумите?
- ▶ Дали податоци разделени по пол се јавно достапни (на пр., за соодносот на медиумското известување помеѓу жените и мажите кандидати)? Дали постои анализа за видливоста и претставувањето на жените во

медиумите (особено во националните вестии и програмите за актуелни случувања)?

- ▶ Дали жените кандидатки добиваат споредлива количина и квалитет на известување со мажите на слична политичка положба?
- ▶ Дали медиумите покажуваат родова рамнотежа во нивниот избор на соговорници и панелисти кои го коментираат изборниот процес? Какви чекори се преземаат за промовирање на таквата родова рамнотежа?
- ▶ Дали постои политичко рекламирање што е насочено конкретно на жените гласачи? На кои прашања се фокусира?
- ▶ Дали постојат напори за едукација и информирање на гласачите насочени конкретно на жените? Која е содржината на тие пораки?
- ▶ Како се чувствуваат жените кандидатки во однос на нивниот третман од страна на медиумите? Дали сметаат дека известувањето за нив е неправично?

S. РЕШАВАЊЕ ИЗБОРНИ СПОРОВИ

Правната рамка треба да го предвидува начелото на еднаквост пред законот, вклучително еднаков пристап до РИС, независно од полот.⁶⁹ Меѓутоа, жените се често обесправени во пракса. Понекогаш, жените не се доволно запознаени со нивните права и може да бидат обесправени поради тоа што имаат помалку финансиски

69 Член 26 од МПГПП истакнува дека „Сите лица се еднакви пред законот и имаат право без дискриминација на еднаква заштита од законот“, *op. cit.*, белешка 52.

ресурси на располагање за да платат правна претставка. На пример, процедурите за поднесување приговори или жалби кои бараат патување или плаќање такси за поднесување може да претставуваат голема пречка за жените во општествата во кои жените имаат помалку финансиски ресурси или се соочуваат со значителни нееднаквости во приходите. Затоа, набљудувачите на ОДИХР може да ја проценат достапноста на РИС и државните политики поврзани со правната помош.⁷⁰

АНИ на ОДИХР може да разгледа дали процесите на РИС се подеднакво соодветни и ефективни за жените подносителите како и за мажите. Тие може исто така да проценат дали изборните прекршоци се гонат (по службена должност или по приговор), и дали постои некаков диспарат во начинот на постапување по нив. Вреди да се погледне и составот на телата што водат случаи на РИС од аспект на родовата рамнотежа. Податоците разделени по пол за подносителите на приговорите може да дадат одредени индикации за тоа колку е достапен системот на РИС за мажите и за жените.

АНИ на ОДИХР треба да посветат внимание на приговорите за нееднаков третман на жените. Примерите вклучуваат прекршување на родовите квоти за кандидатските листи, нееднаквост во изборната администрација, нееднаков пристап до можности за кампања, и заплашување или намален медиумски пристап. Одговорот на институцијата треба да се процени за да се види дали механизмите за РИС даваат соодветни правни лекови и корективни дејствија на еднаква основа. АНИ на ОДИХР треба да проценат дали по таквите приговори се постапува на ист начин како и по приговорите и жалбите што не се поврзани со родот. Тие исто така можат да ги забележат наведените причини за тоа зошто жените избрале да не поднесат официјален приговор.

70 Види и „Прирачник за набљудување на решавањето изборни спорови“, ОБСЕ/ОДИХР, 17 септември 2019 година, Дел 5.А, <<https://www.osce.org/odihhr/elections/429566>>.

ТОЧКИ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ

- ▶ Дали постојат законски или практични пречки за жените во пристапот до правдата општо и конкретно во РИС?
- ▶ Дали процесите на РИС се сметаат за подеднакво соодветни и ефективни за жените подносителки?
- ▶ Во рамките на изборниот контекст, дали постојат неодамнешни или актуелни случаи на РИС што вклучуваат нееднаков третман на жените? Доколку да, кои биле централните прашања? Доколку некој случај е веќе решен, кој бил исходот?
- ▶ Дали телото што ги разгледува приговорите е родово балансирано?
- ▶ Дали се достапни податоци за приговори и жалби разделени по пол?
- ▶ Дали е изразена загриженост за нееднаквиот третман на жените во процесот на РИС? Доколку да, дали биде поднесени приговори и претставки? Доколку не, тогаш зошто не?

И. ДЕНОТ НА ИЗБОРИТЕ

Какви било препреки на денот на изборите можат особено да влијаат врз способноста на жените да гласаат и треба да бидат пријавени од АНИ. На пример, големата оддалеченост на избирачките места може да биде поголема пречка за жените доколку треба да се грижат за децата или имаат други обврски, се бремени и/или во полоша социоекономска ситуација. Слично на тоа, чекањето во долга редица за гласање го отежнува приклучувањето на жените. Заплашувачки или насилни средини може особено да ги одвратат жените да отидат

на гласачките места. Исто така, големи толпи или хаотични средини може особено да ги обесхрабрат жените да гласаат. Барањата за идентификација на гласачите можат да бидат несразмерен товар за жените, а особено за жените од обесправените групи. На пример, жените Ромки и Синти може да бидат повеќе засегнати поради недостатокот на граѓанска регистрација. Потребни се податоци за излезност на гласачите разделени по пол за да се види влијанието на овие прашања. Тие исто така треба да бидат разделени географски за да можат да се идентификуваат проблемите во конкретни области.

Став 7.4 од Копенхашкиот документ ги обврзува државите „да обезбедат дека гласањето се врши со тајно гласање или со еквивалентна постапка за гласање“. Честа злоупотреба на тајноста е „семејното“ или „групното“ гласање, кое е сè уште релативно вообичаена пракса во некои земји членки на ОБСЕ. Тоа вклучува две или повеќе лица кои влегуваат во иста кабина и заедно ги обележуваат гласачките ливчиња. Или, главата на семејството, обично маж, гласа во име на другите. Овие практики се често повообичаени во рурални, помалку образовани области и главно ги ставаат во неповолна положба особено жените. Гласањето преку ополномоштеник, кога едно лице приложува документи за друго лице и гласа во негово име, е правно регулирано во некои држави, но податоците за неговото спроведување понекогаш покажуваат родови разлики. Отвореното гласање, при кое гласачкото ливче се обележува надвор од гласачките кабинени пред очите на другите, исто така ја загрозува тајноста на гласањето и може особено да ги попречи жените да направат сопствен избор. Друга област на загриженост може да биде доколку сомнително голем број на жени бараат помош при гласањето.

Многу земји имаат одредби за алтернативни методи на гласање (АМГ) кои имаат за цел да го олеснат гласањето или да го направат гласањето достапно за граѓаните кои, од која било причина, не можат лично да го посетат избирачкото место. АМГ може да вклучуваат мобилно гласање, поштенско или електронско гласање.⁷¹ Кога

71 Види и, „Алтернативни методи и аранжмани за гласање“, ОБСЕ/ОДИХР, 12 октомври 2020 година, <<https://www.osce.org/odhr/elections/466794>>.

се воведуваат и користат такви механизми, мора да постојат законски и процедурални заштитни мерки и мора да постои доверба во мерките. Идеално, треба да се изврши проценка на родовото влијание за да се види дали постојат одредени проблеми поврзани со користењето на АМГ од страна на жените; конкретно, да се види дали тие се во неповолна положба и какви мерки се потребни за да се промовира еднаква и легитимна употреба на АМГ од страна на жените, како што се дополнителни заштитни мерки и едукација. Темелно истражување на случаите на злоупотреба на АМГ и проценка на тоа како тие методи особено влијаеле врз жените гласачи може да придонесе за поголема доверба во изборните процеси. Треба да се постигне рамнотежа помеѓу зголемувањето на достапноста на гласањето и обезбедувањето интегритет на процесот.

ТОЧКИ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ

- ▶ Дали се јавно достапни податоци од денот на гласањето разделени по пол – за бројот на мажи и жени регистрирани гласачи, агенти, набљудувачи, и за излезноста?
- ▶ Дали е процесот на гласање достапен за жените? Дали се преземени дополнителни мерки за да им се помогне на жените да гласаат?
- ▶ Дали е оддалеченоста до избирачкото место разумна? Дали има долги редици на избирачкото место?
- ▶ Дали тајноста на гласањето е дефинирана во законодавството/прописите? Дали има проблеми со тајноста на гласањето кои несразмерно ги погодуваат жените? Дали е забрането семејно/групно гласање и гласање преку ополномоштеник? Дали постојат проблеми со семејно/групно гласање и гласање преку ополномоштеник што ги засегаат жените?

- ▶ Колкав е процентот на жените помеѓу вработените во избирачките места, граѓанските набљудувачи и претставниците на партиите/кандидатите?
- ▶ Дали постојат АМГ како што е мобилно, поштенско или електронско гласање? Доколку да, дали овие методи претставуваат особен предизвик за жените гласачи (на пр., дали поштенското гласање вклучува заштита на тајноста и дали жените имаат пристап до информации за овие механизми врз еднаква основа со мажите)? Дали постојат доволно законски и процедурални заштитни мерки за користењето на АМГ за да се намалат можностите за злоупотреба? Дали е извршен преглед на родовото влијание на АМГ?

ПОГЛАВЈЕ 3 НАСИЛСТВО ВРЗ ЖЕНИТЕ НА ИЗБОРИ

Расте свеста за насилството со кое жените може да се соочат како учеснички во изборните процеси и сè повеќе се препознава дека актите на НЖЕ вообичаено не се пријавуваат доволно. Во својот извештај до Генералното собрание на ОН од 2018 година, Специјалната известувачка на ОН за насилство врз жените истакна „И мажите и жените можат да доживеат насилство во политиката. Меѓутоа, таквите акти на насилство против жените се насочени кон нив поради нивниот род и добиваат родово-засновани форми, како што се сексистички закани или сексуално вознемирување и насилство. Нивната цел е да ги обесхрабрат жените да бидат политички активни и да ги остварат своите човекови права и да влијаат врз, да го ограничат или да го спречат политичкото учество на поединечни жени и на жените како група ... Таквото насилство, вклучително и за време на и надвор од изборите, се состои од каков било акт на родово-засновано насилство, или закана за такви акти, што резултира или може да резултира со физичка, сексуална или психолошка повреда или страдање и е насочено против жена во политиката поради тоа што е жена или несразмерно влијае врз жените“.⁷² UN Women имаат слична дефиниција која забележува дека насилството врз жените во политичкиот живот

72 Специјална известувачка на ОН за насилство врз жените, изјава до Генералното собрание, 5 октомври 2018 година, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Women/SR/SR_VAW_GA73_2018.pdf>.

„може да го изврши член на семејството, член на заедницата и/или државата“.⁷³

Опсегот на лица кои можат да бидат мета вклучува избрани или други политички претставници, кандидати, активисти на политичка кампања, партиски членови, избран персонал, набљудувачи на избори и медиумски претставници, како и членови на семејството или соработници на оние кои се мета. Психолошкото насилство вклучува дејствија чија цел е да заплашат или понижат, и тоа може да биде многу суптилно и тешко да се препознае. Сексуалното насилство вклучува акти за кои не постои согласност и несакани предлози или коментари во јавен или приватен контекст. Случаите на онлајн заплашување на жените се сè поприсутни и може да имаат несразмерно влијание, особено ако жените се веќе заплашени; исплашени физички да учествуваат на изборни или политички настани.⁷⁴ Тоа може да вклучува, помеѓу другото, закани, говор на омраза, дезинформации, откривање приватни податоци и лажно претставување што предизвикува страв, понижување и/или повреда на угледот.

Како што забележа Комитетот за човекови права на ОН, „Лицата со право на глас мора да бидат слободни да гласаат за кој било кандидат за избор и за или против кој било предлог поднесен на референдум или плебисцит, и слободни да ја поддржат или да се спротивстават на владата, без несоодветно влијание од каков било вид што може да го наруши или попречи слободното изразување

73 Поопширно, UN WOMEN го дефинира насилството врз жените како „секој акт, или закана за, родово-засновано насилство, што резултира со физичка, сексуална, психолошка повреда или страдање на жените, што ги спречува да ги користат и остваруваат своите политички права, во јавен или приватен простор, вклучително и правото да гласаат и вршат јавна функција, да гласаат во тајност и слободно да водат кампања, да се здружуваат и собираат, и да уживаат слобода на мислење и изразување“. Види „Спречување на насилството врз жените на избори: програмски водич, UN Women и УНДП, 2017 година, <<https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2017/11/preventing-violence-against-women-in-elections>>.

74 „Насилство врз жените на избори на интернет: алатка за анализа на социјалните медиуми“, ИФЕС и Националниот демократски институт, 30 септември 2019 година, <<https://www.ifes.org/publications/violence-against-women-elections-online-social-media-analysis-tool>>.

на волјата на избирачот“.⁷⁵ Законите и насилството може да им отежнат на луѓето да формираат и да ги изразуваат своите политички мислења и да се вклучат во политички партии и избори.⁷⁶ Покрај тоа што ги загрозува човековите права на поединци, ова може да го наруши демократскиот процес во целост.

Може да е тешко да се добијат податоци за НЖЕ бидејќи тоа може да вклучува суптилни дејствија во приватен простор и може да постои неволност да се пријави. UN Women и Програмата за развој на ОН (УНДП) забележаа дека „истражувањето покажува дека НЖЕ е широко распространето во земјите и регионите на светот“.⁷⁷ Студијата на Интерпарламентарната унија од 2016 година покажува дека 81,8 проценти од жените испитанички (парламентарки) пријавиле психолошко насилство, од кое 44,6 проценти биле закани за силување, тепање или киднапирање, како и смртни закани.⁷⁸ Студијата утврди дека социјалните мрежи „станаа место број еден каде психолошко насилство – особено во форма на сексистички и мизогинистички забелешки, понижувачки слики, мобинг, заплашување и закани – се врши врз жените парламентарки“.⁷⁹

75 МПГПП, Комитет за човекови права, Општ коментар 25, *op. cit.*, белешка 52, став 19.

76 „Да не сме дел од насилството: анализа на насилството врз жените во политичките партии“ (No Party to Violence: Analyzing Violence Against Women in Political Parties), НДИ, 19 март 2018 година, <<https://www.ndi.org/publications/no-party-violence-analyzing-violence-against-women-political-parties>>.

77 „Спречување на насилството врз жените на избори“ *op. cit.*, белешка 74, стр. 7.

78 „Сексизам, вознемирување и насилство врз жените парламентарки“, Интерпарламентарна унија (ИПУ), октомври 2016 година, <<http://archive.ipu.org/pdf/publications/issuesbrief-e.pdf>>.

79 Студијата на ИПУ-ПССЕ од 2018 година <<https://www.ipu.org/resources/publications/issue-briefs/2018-10/sexism-harassment-and-violence-against-women-in-parliaments-in-europe>>, исто така истакна дека жените членки на парламентите во Европа се особено мета на онлајн напади бидејќи 58,2 проценти од интервјуираните жени искусиле навредлива, сексуална или насилна содржина и однесување на социјалните мрежи. Види и информативна брошура „Парламенти без сексизам и сексуално вознемирување, ПССЕ, 27 ноември 2019 година, <<https://pace.coe.int/en/news/7702/parliaments-free-of-sexism-and-sexual-harassment>>.

Претставникот на ОБСЕ за слобода на медиумите забележа „Новинарите се редовни мети на онлајн напади и жените новинарки се соочуваат со двократен товар; тие се напаѓани и како новинарки и како жени. Закани за силување, физичко насилство и експлицитни слики се појавуваат во нивните сандачиња и на нивните социјални мрежи додека тие ја вршат својата работа. Во екстремни случаи, тие напади водат до самоцензура или полошо: жените се повлекуваат од јавната сфера, оставајќи го полето на новинарството со кое доминираат мажите со уште помалку женски гласови“.⁸⁰ Исто така, како што беше споменато погоре, неодамнешната Одлука на Министерскиот совет на ОБСЕ ја нагласува „клучната улога на новинарите во известувањето за изборите“ и „посебните ризици со кои се соочуваат жените новинарки во однос на нивната работа, вклучително и преку дигиталните технологии“.⁸¹ Таквите закани може да имаат изборно влијание, оставајќи ги жените новинарки дополнително маргинализирани од процесот со ризик од непосреден ефект врз жените кандидатки и гласачи.

Каков било конфликт може да го зголеми ризикот од насилство за време на изборниот процес со потенцијални несразмерни последици по подготвеноста и способноста на жените да учествуваат. Во такви ситуации, оправдани се дополнителни мерки за промовирање на свеста на жените за учество на изборите и овозможување безбедно учество на жените на избори. Овие мерки може да вклучуваат отворање дополнителни гласачки места за да се намали времето на патување и ризикот, и родово-балансиран безбедносен персонал и персонал на гласачките места. Жените кандидатки може ќе имаат потреба и од дополнителни мерки на заштита за да можат да водат кампања на ризични места. Ова е во согласност со целите на резолуцијата 1325 на Советот за безбедност на ОН за жените, мирот и безбедноста.

80 „Безбедноста на новинарките онлајн“, интернет страница на ОБСЕ, пристапена на 3 октомври 2022 година, <<https://www.osce.org/fom/safety-female-journalists-online>>.

81 Одлука бр. 3/18 на Министерскиот совет, *op. cit.*, белешка 13.

АНИ треба да ја разгледаат правната рамка за родова еднаквост и насилство врз жените и да утврдат дали таа соодветно се спроведува и дали се достапни брзи правни лекови. Тие исто така треба да разгледаат дали изборните службеници, безбедносниот персонал и судиите добиле соодветна обука за постапување во случаи на НЖЕ. АНИ може да проценат дали органите и политичките партии работат на спречување и решавање на НЖЕ и сузбивање на онлајн заканите и другите форми на сајбер насилство. Тие треба, исто така, да испитаат дали ИО имаат проактивни планови за решавање на НЖЕ, како што е посебна едукација на гласачите, работа со водачите на заедниците, и дали тие спроведуваат прегледи преку вежби на научени лекции. АНИ мораат, исто така, да го земат предвид предизвикот како правилно да се процени НЖЕ со оглед на неговите суптилни форми и недостатокот на достапни податоци.

ТОЧКИ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ

- ▶ Дали постои дефиниција за родово-засновано насилство во законот и дали таа го опфаќа политичкото учество?
- ▶ Дали постојат доволни законски одредби за сузбивање на НЖЕ и дали се чини дека тие се спроведуваат? Дали постојат брзи правни лекови?
- ▶ Дали се преземаат други проактивни мерки за решавање на НЖЕ? Доколку да, од кого, и дали се сметаат за ефективни?
- ▶ Дали некои од случаите на насилство или заплашување на избори, вклучително и на денот на изборите, се чини дека се насочени особено кон жените?
- ▶ Дали женските групи пријавуваат проблеми со НЖЕ? Дали граѓанските организации се активни по ова прашање?

- ▶ Дали жените имаат механизми безбедно да пријават НЖЕ (до властите, телефонски линии, итн.)?
- ▶ Дали се достапни податоци разделени по пол за насилство поврзано со изборите? Дали постои загриженост дека НЖЕ не се пријавува доволно?
- ▶ Дали постои обука за безбедносниот персонал и организациите за спроведување на законот за НЖЕ?
- ▶ Дали постојат кампањи за информирање на јавноста кои се однесуваат на правото на жените да учествуваат мирно на избори, без заплашување и насилство?
- ▶ Дали политичките партии имаат политики за намалување и елиминирање на НЖЕ во рамките на партиите и/или пошироко?
- ▶ Дали во земјата има конфликти кои се чини дека го попречуваат учеството на жените на избори?
- ▶ Дали изборната администрација предвидува одредби и го обучува својот персонал за ублажување или пријавување на НЖЕ?
- ▶ Дали постои медиумско известување за НЖЕ? Дали тоа го зголемува или го решава проблемот?
- ▶ Дали новинарките се особено подложни на закани или вознемирување (вклучително и онлајн)?
- ▶ Дали се врши мониторинг на онлајн НЖЕ?

- ▶ Дали властите или компаниите на социјалните мрежи презеле дејства за да го спречат или да се справат со онлајн насилството врз жените?
- ▶ Дали сторителите на НЖЕ се предмет на истрага и прогон? Дали постојат обуки за судии и обвинители?

ПОГЛАВЈЕ 4 УЧЕСТВО НА ПОМАЛКУ ЗАСТАПЕНИТЕ ГРУПИ

Вклучувањето и недискриминацијата се меѓусекторски човекови права кои треба да го поткрепат остварувањето на другите права. Жените со попреченост, младите жени, и жените од заедниците на националните малцинства, вклучително и Ромките и Синтите, како и внатрешно раселените жени се соочени со особени предизвици во однос на политичкото учество, вклучително и во изборните процеси. Овие групи на жени често се соочени со повеќекратни форми на дискриминација и потешкотии што може да ги изложат на уште поголем ризик од исклучување и недоволна застапеност. Слично на тоа, прашањата поврзани со родовиот идентитет и сексуалната разновидност се повеќе се поставуваат во врска со потешкотиите со изборното учество.

Комитетот за правата на лицата со попреченост забележа: „Гласовите на жените и девојчињата со попреченост низ историјата биле замолчувани и затоа жените и девојчињата со попреченост се несразмерно недоволно застапени во јавното одлучување“.⁸² Тие исто така истакнаа дека „Постојат силни докази кои покажуваат дека жените и девојчињата со попреченост се соочуваат со пречки во повеќето области од животот. Овие пречки создаваат ситуации на повеќекратни и испреплетени форми на дискриминација врз

82 Комитет за правата на лицата со попреченост, Општ коментар 3, 2016 година.

жените и девојчињата со попреченост, особено во однос на: еднаков пристап до образование, економски можности, социјална интеракција и правда, еднакво признавање пред законот и можност да учествуваат во политиката и да остварат контрола врз сопствениот живот во низа контексти...“

Се изразува загриженост за сè помалото учество на младите на изборите, и таа динамика би можела особено да влијае врз младите жени и дополнително да ја намали нивната застапеност на избраните позиции.⁸³ Покрај пошироката политичка динамика, падовите понекогаш се објаснуваат со недостатокот на насочено подигање на свеста, отсуството на политички и/или мерки за поддршка за промовирање на младите во политичките партии и на кандидатските листи, ограничената можност да учествуваат во изборната администрација, и прописите за регистрација на гласачи кои несразмерно ги обесхрабруваат младите гласачи. Меѓутоа, дигиталните комуникациски технологии имаа позитивно влијание во промовирањето вмрежување и мобилизација, со оглед на тоа колку интензивно младите ги користат. Иако не постои посебен меѓународен договор поврзан со правата на младите, важноста на нивното вклучување сè повеќе се препознава како дел од агендата на ЦОР „никој да не се изостави“ и за промовирање демократски ангажман.

Вклучувањето на националните малцинства во јавниот живот е важен дел од интеграцијата и придонесува за спречување потенцијални конфликти. Тоа е содржано во низа меѓународни стандарди за човекови права.⁸⁴ Меѓутоа, како што е образложено во дру-

83 Според извештајот на Интерпарламентарната унија за учество на младите во националните парламенти од 2016 година <<https://www.ipu.org/resources/publications/reports/2016-07/youth-participation-in-national-parliaments-2016>>, младите лица под 30 годишна возраст сочинуваат помалку од 2 проценти од пратениците во светот. Види и Мадридска декларација за младите на ОБСЕ. Види ги и резултатите од анкетата од 2019 година за рекордниот одзив на младите гласачи на изборите на Европскиот парламент <<https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20190923IPR61602/2019-european-elections-record-turnout-driven-by-young-people>>.

84 Копенхашки документ *op. cit.*, белешка 55, ставови 30–39; Рамковна конвенција на Советот на Европа за заштита на националните малцинства (ФЦНМ), 1995 година <<https://www.coe.int/en/web/minorities>>.

ги публикации на ОДИХР, лицата од националните малцинства, вклучително и Ромите и Синтите, често се соочуваат со неповолности во однос на изборното учество.⁸⁵ Тие може вклучуваат јазични потешкотии, намален пристап до медиумите, неповолни изборни системи и/или разграничување на границите и можни културни бариери. Таквите потешкотии може да бидат особено изразени за жените од националните малцинства.

Жените често се прекумерно застапени во популациите на внатрешно раселените лица (ВРЛ-а). Препораката на ОБСЕ е „Да се посвети посебно внимание на гласачките права на ВРЛ-а во работата на ОБСЕ за набљудување на изборите, следењето на способноста на ВРЛ-а да гласаат и промовирањето реформи за да се обезбеди целосно остварување на нивното право на политичко учество.“⁸⁶ Различни меѓународни политички документи изречно се однесуваат на изборните права на ВРЛ-а, вклучително и „Водечките начела на внатрешното раселување“, главниот меѓународен договор што го покрива внатрешното раселување, одобрен од Светскиот самит на ОН во 2005 година.⁸⁷ Во 2006 година, Парламентарното

- 85 Прирачник за набљудување и промовирање на учеството на националните малцинства во изборните процеси, ОБСЕ/ОДИХР, 2014 година. Достапен на <<https://www.osce.org/files/f/documents/a/f/124067.pdf>>. Види и „Трет извештај за статусот: Спроведување на Акцискиот план на ОБСЕ за подобрување на состојбата на Ромите и Синтите во рамките на ОБСЕ, ОБСЕ/ОДИХР, 11 декември 2018 година, <<https://www.osce.org/odihhr/roma-sinti-action-plan-2018-status-report>>, во кој се известува дека препреките што го попречуваат учеството на Ромите и Синтите во изборите останале значително непроменети од 2013 година. Од извештаите и информациите добиени во последните пет години, очигледно е дека Ромите и понатаму се соочуваат со проблеми „од директен притисок до „контролирано гласање“, купување гласови, недостаток на образование и писменост, недостаток на капацитет на кандидатите да се кандидираат за изборна функција, недостаток на документи за регистрација, семејно гласање, и правни и административни препреки.“ Жените Роми и Синти и понатаму се недоволно застапени во политиката, а главните политички партии и понатаму тврдоглаво се опираат да номинираат Роми и Синти за кандидати.
- 86 „Внатрешно раселени лица“, Завршен извештај, Дополнителен извештај на ОБСЕ за човековата димензија, 4-5 декември 2004 година, <<http://www.osce.org/odihhr/38887?download=true>>.
- 87 Начелото 22 (1)(г) вели: „Внатрешно раселените лица, без разлика дали живеат во кампови, не смеат да бидат дискриминирани поради својата раселеност во уживањето на следниве права: ... (г) правото на гласање и учество во владини и јавни работи, вклучително и правото на пристап до средствата неопходни за остварување на тоа право.“ Начелото 29(1) вели: „Внатрешно раселените

собрание на Советот на Европа истакна, „Земјите членки треба да преземат соодветни правни и практични мерки за да им овозможат на внатрешно раселените лица ефективно да го остварат своето право на глас на национални, регионални и локални избори и да обезбедат дека ова право нема да биде нарушено со препреки од практична природа.“ Во 2009 година, Парламентарното собрание на Советот на Европа препорача дека Комитетот на министри „треба да обезбеди дека ВРЛ-а можат да го остварат своето право да учествуваат во јавни работи на сите нивоа, вклучително и нивно право да гласаат или да се кандидираат, за што може да бидат потребни посебни мерки како што се кампањи за регистрација на внатрешно раселени гласачи, или гласање во отсуство.”⁸⁸

ВРЛ-а може да се сочат со повеќекратни предизвици, вклучително и неможноста да се вратат во својата изворна изборна единица и административни оптоварувања при промена на нивната регистрирана адреса, што може да влијае врз нивната регистрација како гласачи или можноста да гласаат на нивната *де факто* адреса на денот на изборите. Многу раселени лица ги губат своите документи за идентификација – често услов за гласање на гласачките места – додека бегаат од своите заедници. Раселените жени може особено да бидат неволни да поднесат барање за нови документи или регистрација од страв да не ги загубат своите бенефиции и права или за да избегнат заплашување. Таквите компликации може да се предвидат и разгледаат од страна на парламентите и изборите органи при планирањето на изборните процедури.

Прашањата поврзани со родовиот идентитет и сексуалната ориентација, исто така, може да бидат разгледани од АНИ, во согласност

лица кои се вратиле во своите домови или места на вообичаен престој или кои се преселиле во друг дел од земјата не смеат да бидат дискриминирани поради тоа што се раселени. Тие имаат право да учествуваат целосно и еднакво во јавните работи на сите нивоа и да имаат еднаков пристап до јавните услуги.“ <<http://www.ohchr.org/EN/Issues/IDPersons/Pages/Standards.aspx>>.

88 Препорака 1877 (2009), „Заборавените луѓе на Европа: заштита на човековите права на долгорочно раселените лица“, 24 јуни 2009 година, <<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b5aae>>.

со почитувањето на човековите права, промовирањето изборна инклузивност и во согласност со агендата на ЦОР „никој да не се изостави“. Важноста на ова согледување сè повеќе се препознава на меѓународно ниво. На пример, во 2010 година, Комитетот на министри на Советот на Европа препорача земјите членки „да обезбедат дека ќе бидат донесени и ефективно спроведени законодавни и други мерки за борба против дискриминацијата врз основа на сексуална ориентација или родов идентитет, да обезбедат почитување на човековите права на лезбијките, хомосексуалците, бисексуалците и трансродовите лица и да промовираат толеранција помеѓу нив“.⁸⁹ Високиот комесар за човекови права на Обединетите нации го потврди правото на транс лицата на правно признавање на нивниот родов идентитет и промена на родот во официјалните документи без да бидат подложени на тешки и навредливи барања, во согласност со правото да бидат признаени како личности пред законот.⁹⁰

Меѓутоа, во пракса, може да постои загриженост за тоа како државата го дефинира и категоризира родот и потешкотиите со промените на статусот и името на поединците што влијаат на нивните можности за изборно учество. На пример, може да постојат законски или административни ограничувања што го отежнуваат евидентирањето на промената на името и/или родот на документот за идентификација и во регистарот на гласачи, што може да создаде пречки за учество како гласач или регистрација како кандидат. Тоа всушност би можело да ги присили поединците да избираат помеѓу нивниот идентитет и нивното право да гласаат или да бидат избрани. Може да има и негативни општествени ставови што може да го попречат политичкото учество од страна на лицата чиј родов идентитет или сексуалност се маргинализирани.

89 Совет на Европа, Комитет на министри за мерки за борба против дискриминацијата врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет, 31 март 2010 година (CM/REC(2010)5), <https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cf40a>. Види и „Борба против дискриминацијата врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет во земјите членки на Советот на Европа“, Управувачки комитет за човекови права на CE, 26-29 ноември 2019 година, <<https://rm.coe.int/combating-discrimination-on-grounds-of-sexual-orientation-and-gender-i/16809fb2b8>>.

90 Информативен лист „Transgender“, UN Free & Equal, Канцеларија на Високиот комесар за човекови права. <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Discrimination/LGBT/FactSheets/UNFE_FactSheet_Transgender_EN.pdf>.

ТОЧКИ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ

- ▶ Дали постојат законски одредби кои го олеснуваат учеството на лицата со попреченост, националните малцинства, младите и ВРЛ-а? Дали тие вклучуваат мерки посебно за жените и овие групи? Какви се мислењата за овие законски одредби и колку се тие ефективни?
- ▶ Дали постојат правни јазови што можат да го спречат учеството на граѓаните на избори врз основа на нивната сексуална ориентација или родов идентитет?
- ▶ При преземањето законски реформи поврзани со изборите, дали постои консултативен процес со групи кои широко ги претставуваат жените со попреченост, националните малцинства, младите, ВРЛ-и и други обесправени групи?
- ▶ Кога се спроведуваат изборни реформи, дали се консултираат претставниците на обесправените групи?
- ▶ Дали едукацијата на гласачите посебно го промовира учеството на жените од недоволно застапените групи? Дали информациите се достапни во различни форми што ги прави достапни за жените од етно-јазичните малцинства или жените со попреченост?
- ▶ Дали жени од обесправените групи работат во изборната администрација?
- ▶ Дали постојат посебни одредби за учество на жените од недоволно застапените заедници на избори?
- ▶ Дали се достапни информации за тоа дали раселените жени поседуваат или имаат пристап до лична документација?

- ▶ Дали изборната администрација има политики поврзани со родовиот идентитет? Дали постои загриженост во однос на тоа како изборната администрација управува со промените на името и идентитетот како резултат на промените во родовата идентификација?
- ▶ Дали жените од недоволно застапените групи се видливи во партиските кандидатури, партиското раководство и/или јавните настани и материјали? Дали постои механизам за финансирање дополнителни трошоци поврзани со оштетувања со кои се соочени жените со попреченост кога се кандидираат за избрана функција?
- ▶ Дали постојат прашања поврзани со родовиот идентитет и сексуалната ориентација кои се штетни за изборното учество? Дали државата, политичките партии или ГО-и преземаат мерни за нивно надминување?
- ▶ Дали постојат ГО-и кои работат посебно на унапредување на изборните права на жените од недоволно застапените заедници?
- ▶ Дали опкружувањето овозможува учество на жените од недоволно застапените заедници во јавниот и политичкиот живот, вклучително и во изборните процеси?
- ▶ Дали јавните и/или приватните медиуми известуваат за потребите и приоритетите на жените од недоволно застапените заедници? Дали медиумите ги следат изборите и информираат на јазиците на малцинствата и во пристапни формати? Дали медиумските куќи имаат политики или практики поврзани со родовиот идентитет и сексуалната разновидност што можат да влијаат врз учеството на избори.

ПОГЛАВЈЕ 5

УЛОГАТА НА МИСИИТЕ И НАБЉУДУВАЧИТЕ НА ОДИХР

Родовите прашања се релевантни за сите аспекти на изборите и затоа се составен дел од работата на АНИ. Сите членови на АНИ треба да бидат свесни за тоа како родовите прашања се поврзани со нивните конкретни области на одговорност во рамките на мисијата под целосната одговорност на заменик шефот на мисијата (ЗШМ) и да бидат одразени во нивните анализи. АНИ на ОДИХР треба да собираат информации, да го проценат степенот до кој законот и праксата ги исполнуваат заложбите на ОБСЕ и другите меѓународни обврски и стандарди, и потоа да дадат конструктивни препораки за земјата домаќин.⁹¹

А. МИСИЈА ЗА ПРОЦЕНКА НА ПОТРЕБИТЕ

ОДИХР распоредува мисија за проценка на потребите (МПП) во земјата членка четири до шест месеци пред денот на изборите. МПП го проценува предизборното опкружување и подготовките, и советува

91 Одлука бр. 14/05, Акциски план на ОБСЕ за унапредување на родовата еднаквост од 2004 година, Софија 7 декември 2004 година, <<https://www.osce.org/files/f/documents/7/d/23295.pdf>>, ја задолжи ОДИХР да „...продолжи, како дел од Мисијата за набљудување избори, да го следи и да известува за учеството на жените во изборните процеси. Кога е можно, дополнително, ОДИХР ќе нарача и објави извештаи кои конкретно ја анализираат состојбата на жените во изборните процеси.“

за типот, форматот, времетраењето и опсегот на потенцијалните АНИ.⁹² Сите извештаи на МПП се испраќаат до земјите членки на ОБСЕ и јавно се објавуваат во делот на ОДИХР на интернет страницата на ОБСЕ. МПП може да препорача АНИ да биде задолжена за засилена анализа на учеството на жените во изборните процеси. Во пракса, тоа може да резултира со распоредување на родов аналитичар во АНИ или изборен експертски тим (ИЕТ) кој се фокусира на учеството на жените на избори.⁹³ Затоа, МПП се клучни за идентификување прашања поврзани со учеството на жените на избори и препорачување соодветен тип на родов фокус во рамките на АНИ.

МПП – точки на делување:

- i. Пред МПП, одговорниот тим на ОДИХР ќе провери дали земјата ја ратификувала/пристапила кон ЦЕДАВ и дали ставила какви било резерви или дала какви било изјави. Тимот, исто така, ќе ги провери најновите извештаи на договорното тело, Комитетот за елиминација на дискриминацијата врз жените и одговорите на засегнатата земја. МПП може исто така да провери дали постои национална стратегија или акциски план што вклучува упатување на родова еднаквост и дали постои некој посебен закон за антидискриминација или законодавство за говор на омраза што го опфаќа родот. Одговорниот советник за избори исто така ќе ги провери претходните препораки и активности на ОДИХР поврзани со родот како и моменталната застапеност на жените избрани на различни нивоа и во изборната администрација (предмет на достапност на податоци).
- ii. При подготовката на агендата на МПП, тимот ќе ги охрабри властите да испратат родово балансиран тимови од претставници на институциите. Тимот на МПП, исто така, ќе организира средби со граѓанските организации што ги

92 За повеќе информации, види „Прирачник за набљудување на изборите: Шесто издание“, ОБСЕ/ОДИХР, 11 јуни 2010 година, Дел 4.2 <<https://www.osce.org/odihr/elections/68439>>.

93 *Ibid*, Дел 5.4.

застапуваат интересите на жените, како и со претставници на UN Women кога тоа е можно.

- iii. Тимот на МПП ќе провери дали постојат законски пропишани мерки за промовирање на учеството на жените на избори и кога и како се воведени, и ќе се обиде да ја разбере нивната стварна и согледана ефективност. Тој, исто така, ќе процени дали имало назадување, како што е регресивно законодавство, повлекување на квотите или воведување мерки што различно ги засегаат жените на избори.
- iv. За време на МПП, тимот може да ги праша сите соговорници за ситуацијата во однос на учеството на жените на избори. Некои од поважните прашања може да вклучуваат:
 - ▶ Каква е севкупната состојба во однос на родовата еднаквост во земјата? Доколку постои родов акциски план, како се оценува неговото спроведување, и дали ја вклучува политичката вклученост и учеството на жените?
 - ▶ Дали се достапни податоци разделени по пол за учеството на жените во изборната администрација, вклучително и како кандидати и како гласачи? Дали постојат законски барања за обезбедувањето такви податоци?
 - ▶ Кој е моменталниот удел на жените во парламентот, владата, локалната власт (во зависност од изборите) и во политичкиот пејзаж? Дали постои надолна или нагорна траекторија на жените на избраните позиции и во политиката?
 - ▶ Кои привремени посебни мерки се преземени и дали тие се сметаат за ефективни? Дали некои од нив се нови, или на некој начин изменети? Дали

се усвоени преку инклузивен процес со учество на женските групи?

- ▶ Што прави изборната администрација за да го промовира учеството на жените во рамките на организацијата и како кандидати и како гласачи?
- ▶ Какви активности преземаат политичките партии, вклучително и водечките или кои било парламентарни партии, во однос на промовирањето на жените во политиката? Дали користат какви било доброволни мерки за промовирање на жените во структурите и листите на партијата?
- ▶ Дали партиите имаат намера да номинираат жени кандидатки?
- ▶ Дали некои механизми за финансирањето на партиите или кампањите или поврзани субвенции зависат од вклучувањето на жените во партијата?
- ▶ Дали јавните и/или водечките приватни медиуми преземаат мерки за унапредување на политичкото учество на жените?
- ▶ Дали постои загриженост за непречено и автономно учество на жените на денот на изборите?
- ▶ Дали постојат групи за правата на жените или ГО-и што посебно се фокусирани на изборните права на жените? Дали тие имаат политички простор да анализираат и застапуваат? Кои се приоритетните прашања што ги идентификуваат? Дали се консултирани за прашања поврзани со изборните реформи?

- v. Извештајот на МПП треба да вклучува прелиминарна оценка на застапеноста на жените на избори, вклучително:

- ▶ Степенот до кој се спроведени препораките поврзани со родови прашања на претходните АНИ на ОДИХР;
 - ▶ Степенот до кој жените се вклучени во изборните реформи и спроведувањето на сите претходни препораки;
 - ▶ Постоене на какви било нови родови политики и акциски планови вклучително и за политичко учество;
 - ▶ Правната рамка за учеството на жените на избори, вклучително сите измени направени од последните избори;
 - ▶ Достапноста на податоци разделени по пол;
 - ▶ Родовиот состав на парламентот и на изборната администрација (предмет на достапност на податоци) и дали тоа е подобро или имало назадување;
 - ▶ Достапни информации за намерата на политичките партии да номинираат жени кандидатки или кои било познати независни кандидатки;
 - ▶ Ставови за учеството на жените на избори, вклучително и загриженоста изразена од жените политичарки, јавните власти и граѓанските организации;
 - ▶ Ставовите за фокусот на АНИ на ОДИХР на родот и изборите.
- vi. Врз основа на овие критериуми, АНИ може да препорача вклучување на родов аналитичар во следната мисија. Повремено, може да се препорача ИЕТ, што ќе се фокусира исклучиво на учеството на жените на избори.

Б. АКТИВНОСТИ ЗА НАБЉУДУВАЊЕ ИЗБОРИ

Иако учеството на жените на избори треба да биде оценето од сите видови на АНИ, некои мисии вклучуваат родов аналитичар за за-силен фокус на учеството на жените. Меѓутоа, повообичаено, сите членови на главниот тим на мисијата се занимаваат со родови пра-шања во своите соодветни области на активност, под целосен над-зор на заменик шефот на мисијата. ЗШМ е одговорен да обезбеди унапредување на учеството на жените во различни делови од сите објавени извештаи. Некои прашања бараат придонеси од повеќе колеги од главниот тим. На пример, правниот аналитичар може да обезбеди информации за правната рамка, а изборниот, политички-от и медиумскиот аналитичар набљудуваат што се случува во прак-са. При известувањето, родовите прашања се речиси секогаш вклу-чени во главните текови, т.е., покриени од сите перспективи.

МПП – точки на делување:

- i. ЗШМ обезбедува дека прирачникот е доставен до сите и дека експертите од главниот тим ги знаат своите соодвет-ни одговорности.
- ii. ШМ/ЗШМ води состаноци со релевантни граѓански организации.
- iii. Аналитичарите составуваат листа на конкретни родови прашања за претстојните состаноци.
- iv. ЗШМ работи со координаторот на ДН за да обезбеди дека долгорочните и краткорочните набљудувачи се информирани за учеството на жените и обрасците за известување на ДН се дизајнирани за да ги доловат посебните аспекти на учеството на жените.
- v. ЗШМ соработува со медиумскиот аналитичар во однос на тоа како вклучувањето и известувањето за жените во кам-пањата ќе се следи и ќе се одрази во наодите.

- vi. Доколку извештајот не содржи посебно поглавје за учеството на жените, анализата за учеството на жените треба да биде вклучена во секој дел од извештаите за набљудување. За тоа да се овозможи, аналитичарите треба да подготват пасус во нивното соодветно тематско портфолио поврзан со учеството на жените на избори, кој ќе биде доставен со нацрт прелиминарната изјава и завршниот извештај, составени од ЗШМ, и споделен со советникот за избори.
- vii. ЗШМ ги подготвува пасусите на извршното резиме и ги прегледува деловите од извештаите на другите колеги од главниот тим за вклученоста на жените.

Доколку е ангажиран родов аналитичар, тој присуствува на состаноците со другите аналитичари и помага во подготовката на извештаите поврзани со кој било аспект од учеството на жените на избори. Тој исто така треба да биде подготвен посеопфатно да известува за ова прашање.

Сите АНИ треба да се обидат да добијат и да пријават основни статистички податоци. Тоа го вклучува соодветниот број на мажи и жени кандидати; бројките во новоизбраните парламенти и во парламентите во заминување (или други тела за кои се набљудуваат изборите) и, до степенот до кој тоа е можно, и од претходните парламенти; нивото на застапеност на жените во изборните органи и на раководни позиции во тие органи; и бројот на изборни спорови или пријавени прекршувања поврзани со учеството на жените.⁹⁴ Анализата на овие бројки и на контекстот ќе помогне да се утврдат трендовите во учеството и застапеноста на жените. Статистички податоци се вообичаено достапни преку различни

94 Општата препорака 23, став 48 < <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm> > забележува дека „државите страни треба да вклучат статистички податоци, разделени по пол, кои го покажуваат процентот на жени во однос на мажите кои ги уживаат тие права.“ Види и став 40.13 од Московскиот документи од 1991 година < <https://www.osce.org/files/f/documents/2/3/14310.pdf> > кој ги обврзува земјите членки „да обезбедат собирање и анализа на податоци за соодветно да се процени, следи и подобри состојбата на жените.“

извори, вклучувајќи владини министерства, заводи за статистика, ИО-и, канцелариите на локалната самоуправа, политички партии и граѓански организации. Доколку властите не собираат податоци разделени по пол или не сакаат да ги споделат, АНИ-и треба тоа да го забележат во своето известување и да се обидат да добијат податоци од други извори, како што се политичките партии и граѓанските организации. АНИ треба исто така да гледаат подалеку од бројките, земајќи предвид, на пример, дали на присуството на жените во партиите, парламентот и владата се гледа како на значајно политичко влијание. Онаму каде што медиумското следење е дел од АНИ, следењето треба да го измери обемот и тонот на известувањето за жените кандидатки.

ДОЛГОРОЧНИ НАБЉУДУВАЧИ (ДН)

Координаторот на ДН е одговорен да обезбеди дека ДН се свесни за приоритетите на мисијата во однос на жените и изборите, и дека известуваат за информации од терен кои може да бидат корисни во правењето проценки за овие прашања. Координаторот на ДН треба блиску да соработува со родовиот аналитичар, ЗШМ или лицето одговорно за родови прашања за да одреди како најдобро да се доделат конкретни задачи на ДН. Координаторот на ДН исто така ќе помогне да се постават приоритети за краткорочните набљудувачи (КН) во однос на известувањето за учеството на жените на денот на изборите.

ДН играат централна улога во обезбедувањето опсег на мисијата низ целата земја. Како такви, тие се во клучна позиција да придонесат за анализата на улогите на жените во изборниот процес во регионите. Со цел ефективно да придонесат, тие треба да бидат известени за општиот пристап на ОДИХР кон родовите прашања и изборите, и за конкретната ситуација во земјата.

ДН треба да можат да соберат низа корисни информации за улогата на жените во изборниот процес во нивните назначени региони. Главниот тим треба континуирано да ги предупредува сите

тимови на ДН за специфичните прашања и проблеми кои можеби заслужуваат посебно внимание или следење. На сите кампањски настани и митинзи што ги набљудуваат ДН, тимот треба да известува за учеството на жените, како говорнички и како присутни, и да ја оценува содржината на говорите или презентациите од родова перспектива.

ТОЧКИ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ ЗА ДН

- ▶ Дали во вашиот регион се кандидираат жени? Доколку да, како водат кампања? Дали имаат некаква загриженост поврзана со родот во однос на изборниот процес?
- ▶ Дали некои партии имаат значително повеќе жени кандидатки од другите? Дали некои партии вложуваат посебни напори за привлекување жени гласачи или за решавање на прашањата што особено ги засегаат жените?
- ▶ Колкав процент од жени учествуваат и се претставени како говорнички на предизборните митинзи на партиите или кандидатите? Дали можат безбедно да присуствуваат, и дали постојат пречки за нивно целосно и еднакво учество?
- ▶ Дали жените кандидатки имаат доволен пристап до ресурсите на партиите? Доколку се самофинансираат, дали се соочени со несразмерни предизвици во добивањето финансии за кампањите?
- ▶ Колку жени се избрани претставници на локално ниво?
- ▶ Колку жени се членки на регионални или локални изборни комисии? Во колку од тие комисии на чело се жени?

- ▶ Дали постојат ГО-и во вашата област кои се активни во промовирањето на учеството на жените на избори? Кои прашања ги покренуваат?
- ▶ Дали локалната изборна администрација се консултира со групи што ги застапуваат правата на жените?
- ▶ Дали во вашата област на одговорност жените се регистрирани како гласачи во ист број како и мажите? Ако не, кои причини се наведени за тоа? Дали постојат некои специфични регионални аспекти на регистрацијата на гласачи што влијаат на регистрацијата на жените?
- ▶ Дали постои едукација на гласачи или кампањи за поттикнување гласање насочени кон жените?
- ▶ Дали постои загриженост за насилство врз жените на избори во вашата област? Доколку да, дали властите или граѓанското општество прават нешто за тоа да се реши?
- ▶ Дали жените во вашата област пријавуваат проблеми со вознемирување, дезинформации, лажно претставување, споделување приватни информации итн. на интернет?
- ▶ Дали се чини дека жените кои припаѓаат на националните малцинства во вашата област учествуваат на избори? Дали постојат фактори што го ограничуваат нивното учество?
- ▶ Дали се чини дека жените со попреченост активно учествуваат на избори? Дали постојат фактори што го ограничуваат нивното учество?

- ▶ Дали постојат други прашања во вашата област на одговорност што се чини дека влијаат врз учеството на жените како гласачи и/или како кандидати, било позитивно или негативно?

КРАТКОРОЧНИ НАБЉУДУВАЧИ (КН)

КН може да го набљудуваат учеството на жените на денот на изборите. Обрасците за известување на КН содржат прашања за бројот на мажи и жени во комисијата за секое избирачко место и родот на секој од претседателите на комисијата. Тие исто така евидентираат случаи на семејно гласање, други прекршувања на тајноста на гласањето, гласање преку ополномоштеник и други прашања на денот на изборите кои може несразмерно да влијаат врз жените. КН треба, исто така, да ги користат наменските обрасци за да пријават случаи на насилство или заплашување и да го забележат влијанието врз учеството на жените.

ТОЧКИ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ ЗА КН

- ▶ Колку мажи и жени има во комисијата на избирачкото место? Дали е претседателот маж или жена?
- ▶ Дали забележавте семејно гласање, и каква било реакција од персоналот на избирачкото место? Дали забележавте гласање преку ополномоштеник, и каква било реакција од персоналот на избирачкото место? Дали забележавте инциденти на насилство или заплашување? Дали овие инциденти имаа посебно влијание врз учеството на жените?

- ▶ Колкав е општиот процент на жени кои работат како граѓански набљудувачи или набљудувачи на политички партии?
- ▶ Дали забележавте нешто за избирачкото место што може да има несразмерно влијание врз учеството на жените?

В. ИЗГОТВУВАЊЕ ПРЕПОРАКИ ПОВРЗАНИ СО РОДОТ

АНИ на ОДИХР известуваат за голем број изборни прашања и затоа мисијата треба да ги сумира и приоритизира главните предности и недостатоци на учеството на жените. Клучните точки поврзани со учеството на жените на избори треба да бидат вклучени во изјавата за прелиминарните наоди и заклучоци презентирани на денот по изборите. Сеопфатна анализа на изборните права на жените потоа ќе биде изложена во завршниот извештај, кој вообичаено се објавува два месеци од завршувањето на изборниот процес. Учеството на жените треба да се спомене во извршното резиме на сите извештаи, а особено во завршниот извештај. Тоа треба да вклучува севкупен заклучок, додека известувањето и препораките за учеството на жените треба да бидат вклучени во различни поглавја. Во АНИ во кои е ангажиран родов аналитичар, во извештајот може да се вклучи посебен дел за учеството на жените.

Со оглед на ограничениот број на препораки кои мисијата ги издава во секој изборен циклус, може да има само неколку препораки поврзани конкретно со учеството на жените. Мисијата, затоа, треба да ги приоритизира своите препораки поврзани со родот во согласност со ситуацијата во земјата и да обезбеди дека тие се јасно формулирани, контекстуално специфични и релевантни, и спроведливи.

Ако земјата ја потпишала, но не ја ратификувала ЦЕДАВ, конвенцијата и понатаму може да биде повикана, бидејќи земјата

изразила интерес да биде обврзана со договорот и нејзините дејствија треба да бидат во согласност со договорот. Оттука, договорот може да обезбеди рамка за препораки.

Препораките треба да содржат конкретни точки што се спроведливи и мерливи. Примери на препораки вклучуваат: државен преглед на можни привремени мерки; барања за систематско собирање и објавување податоци разделени по пол; законски или доброволни мерки на политичките партии; сразмерно и непристрасно известување за жените кандидатки од страна на радиодифузерите; зголемена заштита за жените од онлајн вознемирување или заплашување; подобрен пристап до изборите онаму каде што има промени на имиња и на родовиот идентитет; и женско лидерство во изборната администрација. Мисиите не треба да даваат препораки кои се прекумерно пропишани бидејќи земјите имаат слобода на просудување за мерките што ги применуваат за исполнување на нивните заложби, вклучително и природата на нивниот изборен систем и усвојувањето на какви било квоти. Меѓутоа, препораките треба да ги забележат и да одговорат на какви било несразмерни влијанија врз учеството на жените на избори предизвикани од дизајнот и спроведувањето на изборниот систем или квотите.

Г. СПРОВЕДУВАЊЕ НА ИЗБОРНИТЕ ПРЕПОРАКИ ОД РОДОВА ПЕРСПЕКТИВА

Во Истанбулскиот документ од 1999 година, земјите членки на ОБСЕ се обврзаа „веднаш да постапат по изборните проценки и препораки на ОДИХР“. Оттогаш, спроведувањето на изборните препораки станува сè поважно за земјите членки на ОБСЕ, како и за работата на ОДИХР во поддржувањето на земјите во нивните напори дополнително да ги подобрат своите изборни процеси.⁹⁵

95 Види го Прирачник за спроведувањето на изборните препораки на ОДИХР, 2016 година. Достапен на: <<http://www.osce.org/odihr/elections/119893>>.

По објавувањето на завршниот извештај, ОДИХР вообичаено патува во земјата членка за да го презентира на изборните засегнати страни. Овие посети се првиот чекор во постапката на спроведување и служат како потсетник за земјите членки на ОБСЕ за нивната обврска да ги подобрат изборните процеси во согласност со заложбите на ОБСЕ. Покрај тоа, овие посети даваат подобро разбирање за подготвеноста и способноста на земјите да се осврнат на одредени прашања.

Доколку тоа го побара земјата членка, ОДИХР може да преземе последователни активности. Тие може да вклучуваат правни прегледи, помош со правна експертиза за изготвување закони, длабински проценки на конкретни изборни компоненти (во многу случаи на учеството на жените), технички совети, поддршка на граѓанските организации, среднорочни посети за преглед и олеснување и координација.

ОДИХР промовира политички плурализам и учество на недоволно застапените групи во последователните процеси како дел од поттикнувањето еднакви можности за учество на изборите. На тој начин, ОДИХР настојува да се консултира и да вклучи жени политичарки и граѓански организации кои работат на вклучување на жените во сопствените последователни активности. ОДИХР исто така ги охрабрува земјите членки да ги вклучат жените во дискусиите и последователните активности, во согласност со заложбите на ЦЕДАВ.

За време на презентацијата на завршниот извештај, тимот на ОДИХР треба:

- i. Да се сретне со клучните жени политичарки и групи за правата на жените, како и со меѓународни организации што работат на правата на жените, на пр., UN Women, Совет на Европа и теренските операции на ОБСЕ.
- ii. Да вклучи препораки за вклучување на жените во своите дискусии со различни засегнати страни.

- iii. Да промовира вклучување на граѓанските организации што работат на родова еднаквост во последователните активности и во сите аспекти на изборната реформа.
- iv. Да им понуди помош на земјите членки на ОБСЕ за промовирање на жените во изборните процеси, вклучително преку преглед на изборното законодавство и добрите практики за усогласување со меѓународните обврски и стандарди.

АНЕКС А

ИЗБРАНИ МЕЃУНАРОДНИ СТАНДАРДИ

ЗАЛОЖБИ НА ОБСЕ

Копенхашки документ, 1990

(5) [Земјите членки] свечено изјавуваат дека помеѓу елементите на правда што се суштински за целосно изразување на вроденото достоинство и на еднаквите неотуѓиви права на сите човечки битија се следниве:

(5.1) - слободни избори кои ќе се одржуваат во разумни интервали со тајно гласање или со еквивалентна постапка на гласање, под услови што обезбедуваат во пракса слободно изразување на мислењето на избирачите при изборот на нивните претставници;...

(5.7) - човековите права и основни слободи ќе се гарантираат со закон и во согласност со нивните обврски според меѓународното право;...

(5.9) - сите лица се еднакви пред законот и имаат право без никаква дискриминација на еднаква заштита од законот. Во тој поглед, законот ќе забрани каква било дискриминација и ќе им гарантира на сите лица еднаква и ефективна заштита од дискриминација врз која било основа;...

(5.20) - со оглед на важниот придонес на меѓународните инструменти во областа на човековите права за владеењето на правото на национално ниво, земјите членки потврдуваат дека ќе размислат за пристапување кон Меѓународната повелба за граѓански и

политички права, Меѓународната повелба за економски, социјални и културни права и други релевантни меѓународни инструменти, доколку сè уште не го сториле тоа;

(5.21) - со цел да се дополнат домашните правни лекови и подобро да се обезбеди дека земјите членки ги почитуваат меѓународните обврски што ги презеле, земјите членки ќе размислат за пристапување кон регионална или глобална конвенција за заштита на човековите права, како што е Европската конвенција за човекови права или Факултативниот протокол кон Меѓународната конвенција за граѓански и политички права, кои предвидуваат процедури на индивидуална поддршка од меѓународните тела.

(7) За да обезбедат дека волјата на луѓето служи како основа на авторитетот на владата, земјите членки

(7.1) — ќе одржуваат слободни избори во разумни интервали, како што е утврдено со закон;

(7.2) — ќе дозволат сите места во најмалку еден дом од националната законодавна власт да бидат предмет на слободен натпревар на народни избори;

(7.3) — ќе гарантираат универзално и еднакво право на глас на полнолетните граѓани;

(7.4) — ќе обезбедат дека гласовите се даваат со тајно гласање или со еквивалентна постапка на гласање, и дека тие се пребројуваат и за нив се известува искрено, со јавно објавување на официјалните резултати;

(7.5) — ќе го почитуваат правото на граѓаните да се кандидираат за политичка или јавна функција, поединечно или како претставници на политички партии или организации, без дискриминација;

(7.6) — ќе го почитуваат правото на поединци и групи да формираат, со целосна слобода, сопствени политички партии или други

политички организации и да им ги обезбедат на таквите политички партии и организации потребните правни гаранции за да им овозможат меѓусебно да се натпреваруваат врз основа на еднаков третман пред законот и од властите;

(7.7) — ќе обезбедат дека законот и јавната политика работат за да овозможат политичката кампања да се води во фер и слободна атмосфера во која ниту административни дејствија, ниту насилство и заплашување ги спречува партиите и кандидатите слободно да ги претстават своите ставови и квалификации, ниту ги спречува гласачите да дознаат и да дискутираат за нив или да го дадат својот глас без страв од одмазда;

(7.8) — ќе обезбедат дека никаква правна или административна пречка не стои на патот на непречениот пристап до медиумите врз недискриминаторска основа за сите политички групи и поединци кои сакаат да учествуваат во изборниот процес;

(7.9) — ќе обезбедат дека кандидатите кои ќе го добијат потребниот број на гласови што се бара со закон се соодветно поставени на функција и им е дозволено да останат на функција сè додека нивниот мандат не истече или е поинаку прекинат на начин што е уреден со закон во согласност со демократските парламентарни и уставни постапки.

Повелба за европска безбедност, Истанбул, 1999

23. Целосното и еднакво остварување на човековите права од страна на жените е основно за да се постигне помирна, просперитетна и демократска област на ОБСЕ. Посветени сме да ја направиме еднаквоста помеѓу мажите и жените составен дел од нашите политики...
24. Ќе преземеме мерки за елиминирање на сите форми на дискриминација врз жените и за ставање крај на насилството врз жените...

Московски документ, 1991

40. Земјата членка препознава дека целосната и вистинската еднаквост помеѓу мажите и жените е основен аспект на едно правично и демократско општество засновано на владеењето на правото. Тие препознаваат дека целосниот развој на општеството и благосостојбата на сите негови членови бара целосно и еднакво учество на мажите и жените. Во овој контекст, тие
- 40.1 – ќе обезбедат дека сите заложби на КБСЕ поврзани со заштитата и унапредувањето на човековите права и основни слободи се применуваат целосно и без дискриминација во однос на полот;
- 40.2 ќе ја почитуваат Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените (ЦЕДАВ) доколку се страни на истата;...
- 40.3 – ќе потврдат дека нивна цел е да постигнат не само *де јуре* туку и *де факто* еднаквост помеѓу мажите и жените и ќе промовираат ефективни мерки за таа цел;...
- 40.8 – ќе поттикнуваат и промовираат еднаква можност за целосно учество на жените во сите аспекти на политичкиот и јавниот живот, во процесите на носење одлуки и во меѓународната соработка општо;...
- 40.13 – ќе обезбедат собирање и анализа на податоци за соодветно да ја проценат, следат и подобрат состојбата на жените....

СТАНДАРДИ И ОБВРСКИ НА ОБЕДИНЕТИТЕ НАЦИИ

Универзална декларација за човековите права

Член 2. Секој има право на правата и слободите наведени во оваа декларација без оглед на нивните разлики, како што се раса, боја, пол, јазик, религија, политичко или друго убедување, национално или социјално потекло, имот, раѓање или друг статус...

Член 7. Сите се еднакви пред законот и имаат право, без дискриминација, на еднаква заштита од законот...

Член 21.

1. Секој има право да учествува во владата на својата земја, директно или преку слободно избрани претставници.
2. Секој има право на еднаков пристап до јавните служби во својата земја.
3. Волјата на народот ќе биде авторитетот на владата; таа се изразува на периодични и автентични избори што се спроведуваат со универзално и еднакво право на глас и со тајно гласање или еквивалентни постапки на слободно гласање...

Меѓународен пакт за граѓански и политички права

Член 3. Земјите страни на овој пакт се обврзуваат да обезбедат еднакви права на мажите и жените во уживањето на сите граѓански и политички права утврдени во овој пакт.

Член 25. Секој граѓанин има право и можност...

- (а) Да учествува во вршењето јавни работи, директно или преку слободно избрани претставници;

- (б) Да гласа и да биде избран на автентични периодични избори што се спроведуваат со универзално и еднакво право на глас и со тајно гласање, гарантирајќи го слободното изразување на волјата на избирачите...

Член 26. Сите луѓе се еднакви пред законот и имаат право, без каква било дискриминација, на еднаква заштита од законот...

Меѓународна конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените

Член 2. Земјите страни ја осудуваат дискриминацијата врз жените во сите свои форми, се согласуваат со сите соодветни средства и без одлагање да спроведуваат политика на елиминација на дискриминацијата врз жените и, за таа цел, преземаат:

- (а) Да го отелотворат начелото на еднаквост на мажите и жените во нивните национални уставни или друго соодветно законодавство доколку сè уште не е инкорпорирано во нив, и да обезбедат, преку законот и други соодветни средства, практично остварување на ова начело;
- (б) Да усвојат соодветни законодавни и други мерки, вклучително и санкции кога е соодветно, со кои се забранува секаква дискриминација врз жените.

Член 7. Земјите страни ги преземаат сите соодветни мерки за елиминација на дискриминацијата врз жените во политичкиот и јавниот живот на земјата и, особено, им го обезбедуваат на жените, врз еднаква основа со мажите, правото:

- (а) Да гласаат на сите избори и јавни референдуми и да имаат право да бидат избрани во сите јавно избрани тела;
- (б) Да учествуваат во формулирањето на владината политика и во спроведувањето на истата и да вршат јавна должност и да ги вршат сите јавни функции на сите нивоа на власт;

- (в) Да учествуваат во невладини организации и здруженија што се занимаваат со јавниот и политичкиот живот во земјата...

СТАНДАРДИ И ОБВРСКИ НА СОВЕТОТ НА ЕВРОПА

Конвенција за заштита на човековите права и основните слободи

Член 14 – Забрана на дискриминација

Уживањето на правата и слободите утврдени во оваа конвенција се обезбедува без дискриминација врз која било основа како што е пол, раса, боја, јазик, религија, политичко или друго убедување, национално или социјално потекло, припадност на национално малцинство, имот, раѓање или друг статус.

Протокол бр. 12 кон Конвенцијата за заштита на човековите права и основните слободи

Член 1 – Општа забрана на дискриминација

1. Уживањето на кои било права и слободи утврдени со закон се обезбедува без дискриминација врз која било основа како што е пол, раса, боја, јазик, религија, политичко или друго убедување, национално или социјално потекло, припадност на национално малцинство, имот, раѓање или друг статус.

2. Никој не смее да биде дискриминиран од страна на кој било јавен орган врз која било основа како што се оние наведени во став 1.

Кодекс на добри практики за изборни прашања (Венецијанска комисија, 2002)

2.5 Еднаквост и паритет на половите

24. Доколку постои конкретна уставна основа, би можеле да се донесат правила кои гарантираат одреден степен на рамнотежа помеѓу двата пола во избраните тела, или дури и паритет. Во отсуство на таква уставна основа, таквите одредби би можеле да се сметаат за спротивни на начелото на еднаквост и слобода на здружување.

25. Покрај тоа, опсегот на овие правила зависи од изборниот систем. Во системите на фиксни партиски листи, паритетот се наметнува ако бројот на мажи и жени кои ги исполнуваат условите е ист. Меѓутоа, во преференцијалното или вкрстеното гласање, гласачите нема нужно да изберат кандидати од двата пола, и тоа може да доведе до отсуство на рамнотежа во составот на избраното тело, избрано од гласачите.

АНЕКС Б

ДОПОЛНИТЕЛНИ КОРИСНИ РЕСУРСИ

Прирачник за избори на ОДИХР <<https://www.osce.org/odihr/elections/handbooks>>

Поимник за родови термини на ОБСЕ <<https://www.osce.org/files/f/documents/1/2/26397.pdf>>

Прирачник за промовирање на учеството на жените во политичките партии на ОБСЕ, 2014 година, <<https://www.osce.org/odihr/120877>>

Родова еднаквост на избрани должности: Акциски план во шест чекори на ОБСЕ, 2011 година, <<https://www.osce.org/odihr/78432>>

Заеднички насоки на ОБСЕ/ОДИХР – Венецијанска комисија за уредување на политичките партии <<https://www.osce.org/files/f/documents/2/b/77812.pdf>>

Legislationline <<http://www.legislationline.org/>>

Онлајн компендиум на ОДИХР за меѓународни норми и стандарди како и домашно законодавство поврзано со човековата димензија

Carter Center, Стандарди за демократски избори, <<https://eos.cartercenter.org/>>

Европска Унија, Компендиум на меѓународни стандарди за избори <http://eeas.europa.eu/human_rights/election_observation/docs/compendium_en.pdf>

Родова еднаквост и изборни органи: Водич за најдобра практика, ИФЕС, <<https://www.ifes.org/issues/gender-equality>>

Дата база на родови квоти, Меѓународна ИДЕА, <<https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas>>

Победете со жените: Градење инклузивни партии на 21иот век, НДИ, <<https://www.ndi.org/win-with-women-building-inclusive-21st-century-parties>>

Интернет страница на Меѓународна мрежа на знаење на жените во политиката- <www.iknowpolitics.org>

Дата база за жените во политиката, Интерпарламентарна унија, <<https://www.ipu.org/our-impact/gender-equality/women-in-parliament/ipu-knowledge-hub-women-in-politics>>

Извештај на ИУ за жените во парламентот: 1995 – 2020 – преглед на 25 години, <<https://www.ipu.org/resources/publications/reports/2020-03/women-in-parliament-1995-2020-25-years-in-review>>

UN Women, Тело за родова еднаквост и зајакнување на жените на ОН, <<https://www.unwomen.org/en>>

Труд за политичко финансирање и родова еднаквост на ИФЕС, <https://www.ifes.org/sites/default/files/political_finance_and_gender_equality.pdf>

Заеднички извештај на ИУ и ПССЕ за сексизам, вознемирување и насилство врз жените во парламентите во Европа, <<https://www.ipu.org/resources/publications/issue-briefs/2018-10/sexism-harassment-and-violence-against-women-in-parliaments-in-europe>>

Насилство врз жените на избори, ИФЕС, <<https://www.ifes.org/VAWE>>

НДИ, Гласови без насилство, Набљудување на родовото и изборното насилство, <https://www.ndi.org/sites/default/files/Violence_Against_Women_in_Elections_Overview.pdf>

UN Women, Спречување на насилството врз жените на избори: Програмски водич <<https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2017/11/preventing-violence-against-women-in-elections>>

Насоки за промовирање на политичкото учество на лицата со попреченост на ОБСЕ/ОДИХР <<https://www.osce.org/odhr/414344>>

КЛУЧНИ ТОЧКИ ЗА УЧЕСТВОТО НА ЖЕНИТЕ ЗА НАБЉУДВАЧИТЕ НА ИЗБОРИТЕ НА ОБСЕ/ОДИХР

„Да се забрани каква било дискриминација и да им се гарантира на сите лица еднаква и ефективна заштита од дискриминација врз која било основа“.

ЦЕДАВ бара од земјите страни **„да ги преземат сите соодветни мерки за елиминирање на дискриминацијата врз жените во политичкиот и јавниот живот на земјата“**. Таа ја идентификува потребата од привремени посебни мерки за забрзување на еднаквоста и кои не би требало да се сметаат за дискриминација и нагласува дека правата мора да се уживаат *и де јуре и де факто*.

Понатаму, владините тела треба да ги земат предвид ставовите на репрезентативните женски групи и треба да постои еднаквост на застапеноста на жените во формирањето на владината политика. Владите треба да пријават статистички податоци кои го покажуваат процентот на жени во однос на мажите кои уживаат политички права и да ги поттикнат политичките партии да усвојат ефективни мерки за промовирање на учеството на жените.

Резолуцијата на Генералното собрание на ОН за жените и политичкото учество од 2011 година ги повикува земјите **„да го разгледаат различното влијание на нивните изборни системи врз политичкото учество на жените и нивната застапеност во избраните тела и да ги приспособат или реформираат тие системи каде што е соодветно“**.

ЦОР 5 за родова еднаквост се однесува на **„целосно и ефективно учество на жените и еднакви можности за лидерство на сите нивоа од одлучувањето во политичкиот, економскиот и јавниот живот“**. ЦОР 16 за мир, правда и силни институции, вклучува индикатор за одговорно, инклузивно, партиципативно и репрезентативно одлучување на сите нивоа.

Насилството врз жените на избори вклучува акти или закани за физичка, сексуална или психолошка повреда и страдање. Покрај тоа што го загрозува правото на поединецот на учество, тоа може да има штетно влијание врз демократскиот процес во целина. Заплашувањето на интернет може несразмерно да влијае врз жените.

